

ВИХОВАННЯ

КРАСОЮ

Полтава - 1999

ВИХОВАННЯ КРАСОЮ

Збірник науково-методичних
статей і матеріалів

Полтава - 1999

Виховання красою: Збірник науково-методичних статей і матеріалів / Упор. та заг. ред. О.О.Лобач. – Полтава, 1999. – 79 с.

Відповідальна за випуск – директор школи-гімназії
№ 33 м. Полтави *Ткач О.О.*

Рецензенти: *Борщ Ж.В.*, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки Полтавського
державного педагогічного університету
ім. В.Г.Короленка
Шпак В.П., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та
педагогіки початкового навчання

Затверджено вченою радою Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г.Короленка (протокол № 10 від 27.05.1999)

ВИХОВУЄМО КРАСОЮ

Усе ми здужаєм, братове,
Відродим долю чорноброву,–
Аби душа була жива.

В. Мирний

Розмаїтий, складний і хвилюючий світ прекрасного оточує кожного з нас. Краса виявляється в природі, праці, людських відносинах, в поезії, мистецтві. Важко знайти людину, байдужу до перебування процес духовного формування особистості.

Людина за своєю натурою – художник в кожній справі. А тому завжди і всюди прагне до краси, витонченості, гармонії. Краса входить у наше життя через безліч дверей. Захоплюючись сходом сонця, місячною ніччю, пташиним щебетанням, морським простором, красевидом, чарівною квіткою, архітектурою, ми не даємо очерствіти, загрубіти своїм почуттям, своїй душі

Саме школа є тим осередком, якому належить найважливіша роль в естетичному вихованні школярів, розвитку їх почуття прекрасного. І оскільки ми розглядаємо свою гімназію передусім як виховний заклад, що сприяє духовному становленню учнів, задоволенню їх потреб та інтересів, питання естетичного виховання займають належне місце в системі виховної роботи школи. Про це свідчать і деякі питання засідань педагогічної ради за останні роки, а саме: “Розвиток естетично-творчих здібностей учнів як фактор їх виховання на підґрунті загальнолюдських та національних цінностей”, “Виконання комплексної програми національного виховання як засобу формування різнобічних духовних потреб та інтересів учнів у процесі позакласної роботи”, “Розвиток творчих здібностей учнів 1–8 класів на уроках і в позакласній роботі при вивченні предметів естетичного циклу”.

Формування естетичних цінностей здійснюється перш за все на уроках під час вивчення всіх шкільних дисциплін, але особливо мови й літератури, музики й образотворчого мистецтва, географії й історії, праці, а також у процесі позакласної роботи (в гуртках, студіях, клубах).

Невід’ємним аспектом усієї системи естетичного виховання школярів є інтер’єр школи і навчальних кабінетів. Тому педагогічний колектив гімназії постійно дбає про його естетику й намагається щорічно поліпшувати його, вдосконалювати, пам’ятаючи, що школа –

це храм науки, “тріумфальні ворота” , через які діти вийдуть на широкий шлях життя.

Виключно велика роль у розвитку почуття прекрасного належить учителям-словесникам. Це вони на уроках і в позакласній роботі прищеплюють учням любов до рідного слова, до книги, навчають дітей говорити красиво, виразно, впливають на їх розум і серце. Для більшої емоційності уроків, їх художньої цінності вони широко використовують тематичні матеріали, ілюстрації, фонограми з виступами майстрів художнього слова, музичні твори, інсценізують фрагменти літературних творів. І як наслідок, значна частина школярів уже в початкових класах роблять перші несміливі кроки у світ творчості, намагаються писати вірші, оповідання, байки, а окремі старшокласники навіть мають свої збірки, з якими виступають на уроках, презентаціях класів, на класних годинах, у літературній вітальні.

Уже кілька років працюють у школі літературно-художні клуби – “Лукомор’я” і “Красою ми здружені”, якими керують вчителі О.Л. Карпинська і К.С. Шевелева. Члени цих клубів випускають рукописні журнали, які містять творчі роботи, оповідання, казки, мініатюри, вірші, загадки, ілюстрації й малюнки до них. Редагують і оформлюють журнали самі учні. Знайомство з ними свідчить про значні творчі можливості школярів, їх уміння тонко відчувати красу, сприймати її душею й серцем.

У практиці позакласної роботи склалися різноманітні форми естетичного виховання учнів. Справжньою школою розвитку почуття прекрасного, святами мистецтва стали засідання літературної вітальні. Саме тут почуєш улюблену поезію, вірші поетів-початківців, послухаєш прекрасну класичну музику й сучасну пісню, поспілкуєшся з друзями, поdiskутуєш, обміняєшся думками і враженнями.

Яскравими і змістовними були засідання літературної вітальні, присвячені творчості О. Пушкіна, М.Гоголя, А. Фета, Ф. Тютчева, М. Цветаєвої, К. Кузьміної-Караваєвої, І. Котляревського, І. Франка, В. Симоненка, які підготували і провели вчителі Н.Г. Способ, Л.І.Веріга, З.А. Леванчук, К.С. Шевелева. Вони дали багатющий матеріал для розуміння і співставлення прекрасного і потворного, величного й нищого як у явищах дійсності, людських відносинах, так і в мистецтві.

Традиційними в гімназії стали КВК, “Брейн-ринги”, різноманітні філологічні й літературні конкурси. Всі ці форми роботи

допомагають учням опанувати світ прекрасного, щоб в їхніх душах жили світлі думки й почуття.

Дійовим засобом естетичного виховання школярів є образотворче мистецтво. Навчаючи дітей цієї грамоти, О.Л. Єфименко, вчитель образотворчого мистецтва і керівник гуртка “Юний художник”, привчає їх не тільки правильно користуватися олівцем і пензлем, помічати суттєве, головне, характерне, але й відчувати гармонію кольорових поєднань, розуміти твори живопису. У своїй роботі вона використовує репродукції художніх творів, діафільми, знайомить дітей з творчістю майстрів минулого й сучасного, відомими пам’ятками вітчизняної і світової культури, поєднуючи з літературним і музичним оформленням.

Домінуючу роль у педагогічному досвіді вчителя відіграє мистецтво і культура України, зокрема, народна творчість. Вона часто звертається до міфів і вірувань давніх українців, вивчає національні костюми різних регіонів батьківщини, в тому числі й Полтавщини, а також інтер’єр та екстер’єр української хати. Уміти бачити й розуміти красу рідної природи, відчувати естетичну насолоду від навколишньої дійсності О.Л. Єфименко вчить дітей під час екскурсій у природу. Велична краса її знаходить відображення в численних малюнках юних художників, які не раз експонувались на шкільних виставках дитячої художньої творчості.

Малюнки деяких юних митців демонструвались у дитячій художній галереї ім. Саші Путрі, а роботи Тетяни Риб’євої – на персональній виставці в кінотеатрі “Алмаз”. Сама вчителька захоплюється графікою і свої роботи представляла на суд учасників міської вчительської конференції.

Без перебільшення можна сказати, що не менше значення в естетичному вихованні учнів належить музиці, цьому гідному подиву творінню, що супроводить людину все життя. Музика звучить по радію і телебаченню, в театрі й кіно. Дія музики на людину неймовірно сильна, адже вона – мистецтво високоемоційне, що полонить почуття, пробуджує в людях усе добре, робить їх правдивішими, духовно багатшими, шляхетними, зміцнює віру в себе, у свої внутрішні сили.

Чудовий і високий світ музики розкривається перед учнями на уроках, на заняттях хорового колективу, у різних музичних гуртках, студіях, іграх “Відгадай мелодію” та “Музичний ринг”. Але, мабуть, особливо вражають і не залишають байдужими учнів виступи

учасників шкільного клубу “Відродження” (керівник С.А. Зазимко). Концертні програми “Струни серця”, “Зелененький барвіночку”, “Наша дума, наша пісня не вмре, не загине”, “Намисто росяне” дали можливість старшокласникам ознайомитись з пісенною творчістю українського народу, а також місцевих композиторів і поетів-піснярів, з національними традиціями, звичаями, символами.

Посиленню культуротворчої функції гімназії, вихованню школярів засобами національної культури сприяють зв'язки з художніми колективами міста. Неодноразово на шкільній сцені виступали колективи “Чураївна”, “Полтава”, “Краяни”, “Лтава”, хор ветеранів, кобзар Лихошвай, юний співак Дмитро Литвинець і кожна зустріч з прекрасним не минала безслідно.

Особливо діти люблять театр. Варто тільки придивитися, як вони чекають відкриття завіси на сцені, як затамувавши подих, слухають кожне слово, як гаряче обговорюють побачене. Шкільний театр “Попелюшка” (керівник В.Д. Большакова) дарує велику радість дітям, допомагає їх художньому розвитку. Силами юних акторів за допомогою батьків підготовлені й показані вистави “Попелюшка”, “Білосніжка і сім гномів”, “Звичайне чудо”, “Нове плаття короля”. Їх глядачами були не тільки учні школи, а й дошкільнята із сусідніх дитячих садочків.

Театральна самодіяльність приносить величезну користь кожному її учаснику, всебічно розвиває його, виховує почуття краси. Здатність до глибокого естетичного сприймання творів мистецтва і життя, вміння уважно ставитись один до одного. Народжений у палких суперечках спектакль – це потреба душі, радість творчості.

Учні не обмежуються переглядом вистав лише шкільного театру. Формуванню їх внутрішнього світу в значній мірі сприяють колективні відвідування старшокласниками спектаклів музично-драматичного театру ім. М.В. Гоголя, а молодшими школярами – лялькового театру, що стали вже традиційними для школи і проводяться кожної навчальної чверті.

Вихованню естетичного смаку, зокрема, почуття міри, гармонії, краси в одязі, в манері поводити себе сприяють заняття учнів у шкільному “Театрі мод” (керівник Л.С. Голутовська). Бажання людини зі смаком і модно одягатися цілком природне. Але, ідучи за модою, людина повинна виявити і свою індивідуальність, свою красу, пам'ятаючи, що краще бути одягненим не по моді, а до лиця. А ще

краще – і модно, і до лиця. Саме цьому вчаться наші дівчатка в “Театрі мод”.

Великий естетичний вплив на дітей має хореографічне мистецтво. Через танцювальну техніку, зміст танцю, його художній образ виховується у дітей естетичний смак і почуття патріотизму. Створені в школі танцювальні гуртки народних танців і сучасної бальної хореографії, дають учням можливість розвивати свої творчі здібності, почуття гідності, збагачувати свою індивідуальну неповторність.

Неабияку роль в естетичному вихованні учнів відіграють класні керівники. Тематичне відвідування музеїв “Прекрасна моя Україна”, екскурсії на природу, походи по рідному краю; класні години “Аби душа була жива”, “Материнський рушник”, “Хата моя, біла хата”, “Не багата я і проста та чесного роду...”, “Материна пісня”; участь класних колективів у презентаціях “Таланти твої, Україно”, конкурсах композицій квітів та осіннього букета – ось далеко не весь перелік тих форм роботи з учнями, які проводять класні керівники.

Отже, здійснюваний у гімназії комплекс заходів естетичного характеру спрямований на виховання художньо-творчого ставлення до дійсності, вміння захоплюватись красою, стверджувати і примножувати її в житті.

Благословенна щедрість! Все від неї,
Від щедрості думок, сердець і рук.
Краса сповита матір'ю-землею
Від щедрості страждань її і мук.

В.Симоненко

Марченко А.І.

АСОЦІАЦІЯ ЗАЦІКАВЛЕНИХ ЛЮДЕЙ

Ідея створення загальношкільної дитячої організації виникла в 1994 році. Створенню її передувала певна теоретична і практична робота. Ми проводили опитування, анкетування, співбесіди з учнями про те, що вони знають про дитячі організації, що їх приваблює або, навпаки, відштовхує в їх діяльності, в якій організації вони хотіли би бути. Потім пропонували школярам вибрати напрями роботи, які найбільш відповідають їх уподобанням і інтересам.

Паралельно з теоретико-діагностичними пошуками проводилася практична робота по залученню найбільш активних дітей в іні-

ціативну групу, яка наповнила б життя школи не тільки навчальними клопотами, але й цікавими справами, які б об'єднували учнів у позакласний час. Після уроків багато дітей надовго залишалися в кімнаті школяра. Збиралися просто поспілкуватися, поділитися певними ідеями, пропозиціями, обговорювали теми вечорів, свят, конкурсів, які хотіли би провести в школі. Так поступово складався актив – наші помічники й однодумці, ті хлопці та дівчата, на яких ми спиралися в своїй роботі. Ця ініціативна група багато в чому й визначила напрями всієї позаурочної діяльності.

Саме для цих дітей ми стали проводити вечори спілкування під назвою “Как здорово, что все мы здесь сегодня собрались!..” Це були не просто вечори відпочинку та розваги, учні збиралися не для того, щоб повеселитися, вони навіть не танцювали на цих зустрічах, головною метою було спілкування. Їм було цікаво один з одним. Вони готували якісь сюрпризи, співали під гітару, вигадували нові витівки, щоб порадувати друзів, однокласників, всю школу, а потім обговорювали й аналізували результати втілення своїх ідей. На вечори виготовляли іменні запрошення, тому випадкових людей на цих вечорах не було.

Таким чином, невимушено сформувався клуб однодумців, своєрідний елітарний клуб. Школярі дуже цінували свою приналежність до клубу. Ця організація була не закритою, до неї могли вступити нові люди, але не за принципом приятелювання, а на підґрунті спільних інтересів, які проявлені у реальних справах. Найперші (старійшини) члени клубу приймали новачків. Спочатку обов'язково опікували їх, знайомили з традиціями, правилами поведінки, спілкування і відносин. Це була своєрідна гра.

Інформація про клуб, про його збори швидко поширилась у школі, кількість бажаючих побувати на його засіданнях збільшувалась. Але традиція вимагала, щоб кожен власною справою довів своє право прийти на загальні збори. Тут ми виявили, що результати наших теоретичних опитувань, вивчення загальної думки дітей, їх уявлень про принципи об'єднання в дитячу організацію співпадають з нашою практичною діяльністю. Діти хотіли об'єднатися за інтересами і спільними справами. Саме таке об'єднання вже склалося на той час. Стали вигадувати йому назву і зупинилися на Асоціації зацікавлених людей (АЗЛ).

Загальним інтересом для більшості дітей став народознавчий напрям роботи. Учні приваблюють культурні традиції нашого наро-

ду, його мистецтво (музичне, театральне, художнє). Їм подобається шукати нові повідомлення про народні звичаї, обряди, про авторів літературних і музичних творів, інсценізувати їх, пропагувати серед учнів школи. Ті, хто бачили виступи членів АЗЛ, захоплювалися майстерністю однолітків і поповнювали ряди нашого шкільного дитячого об'єднання.

Так АЗЛ стала різновіковою організацією, яка об'єднує активних, відповідальних, талановитих, працелюбних, небайдужих учнів, тих, кому близькі традиції і добре ім'я нашої гімназії, хто любить свій народ, його історію і культуру, рідний край і рідну школу.

Членом АЗЛ може бути будь-який учень гімназії № 33, який входить до однієї зі структурних одиниць АЗЛ і який прагне зробити життя в школі цікавим, різноманітним, веселим і наповненим сенсом.

Структурні одиниці АЗЛ весь час змінюються. У 1994 році АЗЛ складала:

- фольклорний театр “Джерело”;
- студія “Юний театрал”;
- “Театр мод”;
- музично-естетична студія “Відродження”;
- фольклорний ансамбль “Калинка”;
- танцювальна студія “Барвінок”;
- студія образотворчого мистецтва “Райдуга”;
- клуб “Пошук”.

У 1995/1996 навчальному році було створено підрозділ молодших класів “Цветики-семицветики”, через який налагоджували взаємодію з учнівськими колективами початкової школи. У 1996/1997 навчальному році вирішили організувати координаційний орган – Актив школи, до якого ввійшли представники всіх 5 – 11 класів. Він дозволяє тримати зв'язок з усіма учнями школи і поступово об'єднувати їх в загальношкільний колектив. На сьогодні в АЗЛ входять:

Керує діяльністю АЗЛ Рада Старійшин (представники всіх структурних одиниць і педагоги-організатори). Кожен, хто вступає до Ради Старійшин дає клятву:

“Клянemся забыть о сне, о еде и об отдыхе,
о предстоящих контрольных, самостоятельных, зачетах,
о возможном родительском гневе,
обо всех домашних делах:
прожить школьные годы так,

чтобы не было мучительно больно
за бесцельно потраченное время (прогулянные уроки),
чтобы не жег позор за неявку на репетицию
и чтобы, окончив школу, мы могли сказать,
что вся школьная жизнь отдана самому прекрасному –
борьбе за дело процветания АЗЛ!

Клянемся!
Клянемся!
Клянемся!”

Рада Старійшин планує роботу на рік, розподіляє обов'язки і контролює підготовку різноманітних заходів, які проводяться не тільки в гімназії, але й у мікрорайоні. Рада заохочує і нагороджує тих членів АЗЛ, хто відзначився своїми індивідуально-неповторними позитивно-особистісними якостями. Найкращою нагородою для себе школярі вважають занесення в “Золотий фонд” школи. Заносять у “Золотий фонд” імена випускників, які оголошуються на випускному вечорі. Заздалегідь всі ці кандидатури серйозно обговорюються на засіданні Ради Старійшин. Випускники, занесені до “Золотого фонду”, є почесними гостями всіх шкільних заходів.

До речі, діти не люблять слова “організація”, їм більше подобається “елітарний клуб”. Ми дуже боїмося “заорганізованості”, тобто того, щоб плани роботи, програмові документи, планові засідання, звіти-вибори не витискували живої справи, справжнього інтересу учнів та їх прагнення до спільної роботи. Тому ми не пишемо протоколів засідань, не складаємо звітів тощо. Ми просто працюємо. У нас в АЗЛ немає жорсткого контролю за членами організації: кому не цікаво, може самостійно припинити відвідування загальних зборів.

Навіть по закінченні школи випускники не розлучаються з Асоціацією зацікавлених людей. Вони приходять на вечори посвяти новеньких в АЗЛ, беруть участь в загальних зборах, навчають початківців, від кожного випуску обов'язково вибирають одного представника в Раду Старійшин.

Єфіменко О.Л.

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ НА УРОЦІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Людство стоїть на порозі ХХІ ст. Якою вона буде, людина нової ери? Це питання непокоїть політиків, економістів, учених різ-

них галузей науки. Загальновідомо, що людина завжди була и буде творцем матеріальних і духовних цінностей. Але в останні десятиріччя люди прагнуть активно реалізувати себе саме у примноженні матеріальних вартостей, нерідко забуваючи про потреби душі. Частково цю проблему намагаються вирішувати сьогодні навчальні заклади, зокрема, школи.

Поряд із підвищенням інтелектуального, політехнічного рівня школярів стоїть завдання їх естетичного розвитку. Нарешті пожвавився процес загальної естетизації навчання. Відомо, що естетика – дуже давня наука, яка розвивалася поряд і в рамках філософії. Однак, вона завжди була пов'язана з естетичною практикою (театр, живопис, література тощо) та мистецтвознавством. Від останніх залежить і професійна підготовка творчих кадрів, і система вивчення мистецтва у вищих і середніх навчальних закладах. Щодо системи вивчення образотворчого мистецтва в школах слід зазначити, що існує ряд програм – авторських експериментальних і вже апробованих на практиці та рекомендованих Міністерством освіти України. Міністерська програма не зовсім відповідає останнім досягненням теорії та практики художнього виховання школярів.

З огляду на це, в гімназії № 33 м. Полтави використовується розроблена мною авторська програма, узгоджена і затверджена методистом з образотворчого мистецтва міського методичного кабінету А.М. Тимошенко. Ця програма є синтезом кількох різних програм, а також власного досвіду роботи в школі. Теми, що вивчаються протягом усього курсу образотворчого мистецтва досить різноманітні, але в основі кожної з них, кожного з уроків лежать естетичні засади, без яких увесь курс образотворчого мистецтва був би недоцільним. Розглянемо на конкретних прикладах всеохоплюючу роль естетики.

На перших уроках у п'ятому класі діти вивчають окремі положення з кольорознавства й виконують пов'язані з ним живописні вправи. Вони вчаться сприймати колір з естетичного боку – знаходять красу в різних кольорах, кольорових сполученнях, дивуються здатності кольорів змінюватися в залежності від тла тощо. При вивченні теми “Лінійна та повітряна перспективи” учням пропонується на основі натуралістичних спостережень виконати роботу на тему “Осінь на нашій вулиці”. Як відомо, прояви естетичного у природі безмежні – і в гармонії ліній, форм, і в гармонії кольору. На уроках

ліплення діти обговорюють сутність понять “естетика людського тіла”, “естетика форм рослинного і тваринного світу”.

Величезну роль у формуванні естетичних понять відіграють уроки-бесіди з історії образотворчого мистецтва, зокрема, присвячені епохам і стилям в образотворчому мистецтві. Наприклад, у шостому класі у III чверті цілий блок (шість уроків) відведено на вивчення архітектури та її стилів. Діти опановують і порівнюють простоту та лаконічність архаїки, суворість готики, химерність і пишність бароко й рококо, інтелігентність і витонченість класицизму та раціоналізм модернізму тощо.

При вивченні тем з декоративно-ужиткового мистецтва учні знайомляться не тільки з його основними різновидами та народними помислами, але й намагаються пізнати красу саме народного мистецтва, враховуючи його національно-територіальний характер, історичні особливості. Так, у сьомому класі у II чверті вивчається тема “Мистецтво України”, що складається з таких уроків: “Міфи давньої України”, “Український народний костюм”, “Житло українців: інтер’єр, екстер’єр”, “Українське декоративно-ужиткове мистецтво”. І в кожній з цих тем діти завжди знаходять загальні ознаки краси – гармонію, симетрію, пропорційність, ритм. Наприклад, в українському традиційному орнаменті – геометричному чи складеному на основі зооморфних та рослинних форм.

Але як естетика не вичерпується категорією “прекрасне”, так і курс образотворчого мистецтва передбачає розгляд життя в усьому його розмаїтті. У 5, 6, 7 класах є теми, присвячені Великій Вітчизняній війні. Наприклад, “Розробка ескізу пам’ятника героям Великої Вітчизняної війни”, “Подвиг солдата” тощо. На таких уроках через мистецтво розглядається життя і смерть в трагічному аспекті. Трагедія старого й нового, трагічний герой чи героїня втілюються в конкретному образі: “Демон” М. Врубеля, “Княжна Тараканова” В. Флавицького, “Ранок стрілецької страти”, “Боярина Морозова” В. Сурикова, “Останній день Помпеї” К. Брюллова тощо. Навчити бачити прекрасне навіть у трагічному – через велич людської душі, здатність до самопожертви – ось велика місія вчителя образотворчого мистецтва.

Варто окремо наголосити на вплив художнього образу на естетичний розвиток школярів. Адже ніде він не проявляється так наочно як в живопису чи графіці. Коли діти вивчають тему “Портрет”, вони сприймають не тільки певні антропометричні дані тієї чи

іншої людини, але й намагаються “дійти до суті”, знайти відповідність чи невідповідність між зовнішнім і внутрішнім змістом зображеного на портреті героя. У своїх пейзажах Куїнджі чи Васильківський передають художній образ української природи, суттєво відмінний, скажімо, від природи півночі. Діти самі розкривають особливості художнього образу української природи – це краса, ліризм, спокій, простота, щирість. А при вивченні теми “Скульптура” в 5, 6, 7 класах діти доходять важливого висновку про те, що естетика, краса художнього образу полягає не тільки в красі ліній тіла, не тільки в умінні скульптора точно передати пропорції людини, тобто просто скопіювати її, але й у вираженні характерності образу, його внутрішнього стану, почуттів.

Взагалі потрібно відзначити, що саме ми, вчителі образотворчого мистецтва, музики, літератури маємо можливість розвинути естетичні почуття дитини, збагатити її духовний світ, адже живопис, архітектура, прикладні мистецтва здатні емоційно організувати життя людей у всіх його проявах. Збуджуючи в душі дитини гаму різноманітних відчуттів, налаштовуючи її психіку на певний лад думок і почуттів, мистецтво допомагає дитині усвідомити найважливіші етичні поняття.

...”Краса врятує світ”. Так. І вчити дітей розуміти цю красу, прагнути її маємо ми, вчителі образотворчого мистецтва, і не забувати слова О. Пушкіна: “Цель художества есть идеал, а не нравочение”.

Лобач О.О.

ЕМОЦІОГЕННИЙ ПОТЕНЦІАЛ МУЗИЧНО-ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

Емоційна насиченість уроку музики пов’язана із специфікою музичного мистецтва, яке з таємничою майстерністю відтворює багатство емоційних відносин “Людина-Світ” і безпосередньо впливає на емоційний стан школярів. Урок музики покликаний задовольнити потребу дитини в емоційних враженнях, переживанні задоволення, насолоди, радості від спілкування із справжнім мистецтвом, що сприяє ефективному вихованню емоційної культури учнів.

В умовах емоційного напруження вчитель психологічно виснажується, енергетично згорає. Щоб запобігти перевтомі, він часто використовує на уроці музики нехарактерні, “чужорідні” види діяльності, такі як: запис текстів пісень і біографій композиторів, пере-

писування нот і виконання далеких від музики теоретичних вправ, опитування текстів вокальних творів тощо. Виходить так, що себе зберіг, а душу уроку, його сутність знищив. Як примножити емоційні сили вчителя і силу уроку? Безумовно, допоможе гра.

Немає потреби доводити педагогічну цінність гри. В умовах гри учні краще зосереджуються, запам'ятовують матеріал, проявляють творчість і фантазію, набувають позитивних особистісних якостей, тому що “В грі дитя живе, і сліди цього життя глибше залишаються в ньому, аніж сліди дійсного життя” (К.Д.Ушинський).

Доречно згадати досвід голландського композитора, диригента і педагога П'єра ван Хауве, який впровадив у музичну педагогіку метод “ігри з музикою”. Він пропонує подавати *весь* музичний матеріал, *всі* поняття, завдання, вправи в ігровій формі, розвиваючи музичні здібності дитини, навички творчого сприймання і відтворення музики у співі, русі, грі на музичних інструментах. “Проте, що вся ця гра розгортається заздалегідь продуманим сценарієм, – попереджає професор, – дитина не повинна знати. Для нього все це – лише гра, котра йому постійно приносить величезну радість і де він...створює, а не наслідує” [4, с. 134]. Тобто мова йде не про застосування окремих ігор на уроці, а про гру як основну форму музичної освіти і виховання у дошкільних навчальних закладах і початковій школі.

Гра не може залишити дитину байдужою. Навіть це слово діє на неї з магичною силою. Учень азартно включається в гру, не вимагає від неї послідовно розгорнутого сюжету, готовий безліч разів повторювати один і той же епізод. У грі він по-справжньому переживає повний спектр різноманітних емоцій – від інтересу, здивування, захоплення до неприхованого гніву й відчаю. Кожній грі притаманні певні можливості щодо впливу на емоційний стан дітей, вони мають різний емоціогенний потенціал, викликають переживання різної глибини й інтенсивності, завдяки чому є ефективним засобом регулювання емоційно-психологічної атмосфери на уроці.

У вітчизняній педагогіці на сьогодні напрацьовано величезний досвід музичного виховання й розвитку дитини в ігровій діяльності. Пропонована стаття носить методичний характер, тому не будемо зупинятися на глибокому теоретичному аналізі існуючих сьогодні в педагогічній теорії шляхів емоціональної регуляції (див. детальний аналіз у О.Я. Чебикіна) [6]. Зазначимо лише, що виходячи

з динамічних ознак емоціональних процесів, музично-дидактичні ігри за емоціогенним потенціалом можна поділити на три групи.

До першої групи включено ігри, які викликають зацікавленість учнів. Остання проявляється в *емоційно-експресивній реакції*. Ці ігри покликані переключити увагу дітей, відволікти й організувати їх, зняти надмірну втому або збудженість, налагодити необхідну робочу атмосферу без зайвого тиску з боку вчителя. Це можуть бути завдання в ігровій формі. Наприклад, “Золота рибка”, коли діти за чіткою артикуляцією вчителя впізнають знайомий твір.

Ігри **другої групи** супроводжуються похвалюванням, *емоційно-моторною реакцією*. Вони активізують музично-пізнавальну діяльність дітей, сприяють закріпленню й поглибленню знань музичного матеріалу, спеціальної термінології, заохочують учнів до виконання одноманітної роботи по формуванню необхідних умінь і навичок з усіх видів музичної діяльності. Наприклад, загальновідомі ігри “Телевізор” і “Луна”.

Третю групу складають ігри, що зумовлюють переживання *захоплення і складних бівалентних емоцій*. Вони найчастіше використовуються замість одного з видів музичної діяльності на уроці і спрямовані на узагальнення й контроль знань, умінь і навичок. Наприклад, музичні вікторини, ігри-драматизації.

На уроці ми можемо використовувати декілька ігор вищезначених груп. В науковій літературі існує безліч класифікацій дидактичних ігор. Ми вирішили зупинитися на класифікації Н.Г. Кононової, яка поклала в її основу види музичної діяльності: ігри, що використовуються під час співу; ігри, що використовуються під час слухання музики, аналогічно, гри на музичних інструментах тощо [1].

На наш погляд, є потреба дещо скоротити назви ігор, залишивши їх сутність, а саме: вокально-хорові ігри, музично-слухацькі, музично-теоретичні, музично-виконавські, музично-рухові, музично-творчі. Вони якнайбільше відповідають завданням музичного виховання дітей. Пропонуємо приклади ігор різноманітних видів, розташованих по емоціогенних групах.

Вокально-хорові ігри.

“*Шапка-невидимка*”. Вчитель: “Діти! Під шапкою-невидимкою до нас завітала знайома пісня. Ми її не можемо побачити, але чуємо її кроки (учитель тихесенько відплескує ритм пісні). Впізнали? Яка пісня прийшла до нас у гості?” (Гру створила студентка психолого-педагогічного факультету Котеленець Оля).

“Світлофор”. Для проведення гри потрібні два прямокутники – зеленого та червоного кольору. Можна також зробити паперовий світлофор.

Учитель тримає в різних руках прямокутники і пропонує дітям на “зелене світло” співати вголос, а на “червоне” – “про себе”.

Спочатку кольори міняємо на музичних фразах, тому що учням зразу важко зорієнтуватися. Поступово завдання ускладнюється – міняємо прямокутники через дві фрази, посередині фрази і навіть через один такт. Потрібно уважно слідкувати за беззвучною артикуляцією слів пісні, що дає можливість контролювати внутрішній спів школярів та їх включеність у спільну ігрову діяльність.

“Давайте разом заспіваймо, браття!”. Гра починається із знайомої мелодії однойменної пісні, яка потім стане позивними гри.

Після повторення на уроці декількох вивчених раніше вокальних творів, вчитель пропонує кожній дитині подумки, “по секрету” вибрати той із них, який найбільше подобається. Ще раз повторити позивні гри і від його останнього звуку вголос заспівати одночасно, всім разом, вибрану пісню. Частіше, діти виконують різні пісні. Цікаво, хто з них довше буде співати у цих складних умовах?

Музично-слухацькі ігри.

“Усмішка”. Вчитель, розкриваючи долоні, каже, що в них лежить усмішка, і “одягає” її на себе, приклавши долоні до обличчя. Цю усмішку в такий спосіб можна “зняти” з обличчя долонями.

Учитель пропонує “одягти” і “зняти” цю усмішку тим дітям котрі хотіли б послухати сумну музику, а тим дітям, котрі бажать послухати веселий твір, усмішку треба “одягти” і не “зняти”.

Учитель уважно дивиться, чия перевага у виборі характеру музичного твору. (Цю гру створила студентка Сидоренко Олена).

“Веселка”. Вчитель дає учням попереднє домашнє завдання: зробити з набору кольорового паперу “Зошит-веселку”.

На уроці після звучання музики, діти демонструють за допомогою “Зошита-веселки” колір прослуханого твору.

Поступово вони звикають пов’язувати колір із певним настроєм музики: червоний – захоплення, жовтий – радість, зелений – спокій, синій – сум, брунатний – горе, білий – нейтральний настрій. Ці так звані “кольорові матриці” О. Лутошкіна можна використовувати також для виявлення настрою дітей на початку уроку і в кінці, щоб визначити ефективність його проведення, а також для діагностики емоційного життя дитини [3, с.95 – 108].

“Музична реклама”. Напередодні уроку дітям дається завдання, пригадати розповідь або самостійно вивчити відповідний вірш про улюблений музичний твір, який слухали на уроках, зробити до нього малюнок або знайти відповідну репродукцію картини, підготувати рекламу.

На уроці вчитель робить виставку платівок знайомих творів. Викликає трьох “реklamних агентів”. Вони розповідають про вибрані улюблені твори так, щоб учні-покупці “купили їх на виставці” – захотіли знов послухати.

Музично-теоретичні ігри.

“Нота сховалась”. На дошці записано нотний текст будь-якої пісні або поспівки. Вчитель долонею прикриває якусь ноту: “Хто сховався”? Діти хором відповідають, повторюючи розташування нот на нотному стані перед сольмізацією даного нотного тексту.

“Лісова школа”. У лісовій школі веде урок Ведмідь (його роль спочатку виконує вчитель): “Діти, подивіться уважно, що я пишу на дошці. (Записує ритмічний малюнок пісні). Раптом вибігає Зайчик-побігайчик і витирає ритм. (Вибігає дитина-зайчик, яку поглядом викликав учитель). Ведмідь схопив його за вухо (учитель обережно бере за вухо дитину), а Зайчик благає: “Діти, пригадайте, який ритм було записано на дошці”?!

Учні всі разом відплескують ритмічний малюнок, називають тривалості звуків за релятивною системою. “Зайчик” записує його на дошці.

“На космодромі”. Для проведення гри необхідно зробити з картону три пласкі ракети. На зворотній стороні ракети у спеціальні прорізи вставляється нотний текст знайомої мелодії. Потрібно слідкувати, щоб кількість нот у кожному прикладі була однаковою. Ці ж фрагменти заздалегідь написати на дошці, але закрити від учнів.

Учитель: “Уявіть, що ми живемо у майбутньому. З космодромом одночасно відлітають три ракети. Кожна з них має музичні позивні, зашифровані у нотному запису. Кожен учасник команди повинен підписати назву лише однієї ноти і передати ракету далі, тому, хто сидить попереду, інакше вона не досягне кінцевого пункту мандрівки – Венери”.

“Венера” – стіл учителя, накритий голубим папером, тканиною, скатертиною тощо. Замість Венери може бути Марс, Сатурн, Уран, Луна тощо.

Вчитель рахує: “П’ять, чотири, три, два, один. Пуск!”

Після отримання всіх завдань, учитель переносить підписи під нотами на дошку, щоб всім разом перевірити правильність відповідей і виправити помилки. Кожна команда сольмізує свій нотний приклад і вчитель виконує його на фортепіано. Учні повинні пригадати назву твору, його авторів, розповісти про нього, послухати або виконати. Гру можна ускладнити тим, що записану мелодію кожна команда сольфеджує самостійно. Замість рахунку “П’ять, чотири, три, два, один. Пуск!”, зіграти учням низхідний пентахорд після настройки у певну тональність.

Музично-виконавські ігри.

“Веселий передзвін”. Для проведення гри необхідно сховати за ширмою декілька різних музичних інструментів, а останні роздати дітям: першій групі – бубни, другій – дзвіночки, третій – металофони тощо.

Учитель: “Ви хотіли б пограти в гру “Веселий передзвін”? А буде він веселим чи сумним, залежатиме від вашої уваги і зібраності. У мене за ширмою сховані такі ж інструменти, які лежать перед вами на партах. Кожен з них окремо позве своїх братиків. Ви повинні впізнати, кого саме запрошують до розмови-передзвону. І точно повторити запропонований ритм”.

Учитель виконує партію кожного інструменту, учні повторюють, а потім всі разом грають ритмічний супровід до музичного твору із слухання музики або хорового співу.

“Шумовий оркестр”. Учні поділені на групи. У кожній групі свої інструменти. Після слухання й аналізу музичного твору, вчитель викликає “диригента”, який під музику показує на свій смак вступ певній групі виконавців, а діти самостійно імпровізують ритмічний малюнок до твору. “Диригента” необхідно попередити, що груповий вступ робимо однією рукою, а колективний – двома. Для порівняння можна викликати ще одного “диригента” і визначити, чиє “аранжування” було цікавішим.

“Гараж”. Учитель: “Рано-вранці машини виїжджають з гаража. Кожна “машина” проходить “контрольний пункт” – ведучого. Водій машини повинен заграти, а потім проспівати ведучому свій сигнал”.

Учитель викликає по одному учню і пропонує кожному невеличкий ритм, зіграний на одному звуці. Якщо учень не може чисто проінтонувати голосом чи на інструменті свого сигналу, то “машину” з “гаража” не випускають, вона “стає на ремонт” (діти самі

визначають правильність виконання сигналу). “Водії”, що залишились в гаражі, грають на музичних інструментах (металофонах, ксилофонах, тріскачках тощо) пульс чи ритм музичного твору, який виконує вчитель. “Діти-водії”, що “виїхали з гаража” співають або танцюють. Цю гру створила студентка Павлій Наталя.

Музично-рухові ігри.

“Тренер”. Гра виконується на матеріалі будь-якого танцю, який звучить спочатку на стакато, потім на маркато, у високому регістрі та низькому.

Вчитель: “Сьогодні фізхвилинку з вами проведе новий тренер – Музика. Слухайте уважно:

Звук легенький – пострибаєм,

Звук важкий – ми присідаєм,

Звук високий – руки вище,

Низький звук – ховайся нижче”!

Учитель демонструє рухи під час декламування, а потім пропонує дітям зробити це під музику.

“Відеомагнітофон”. Учитель розповідає, що кожна тривалість звуку має свій характер: половинка – занадто серйозна; четвертна – поважна; восьмі – лякливі; шістнадцяті – веселі.

Учитель: “Уявіть собі, що на відеомагнітофоні записано відеокліп знайомої пісні. Якої саме, вам підкаже ритм. Але ритм на екрані відеомагнітофону демонструють різні обличчя: половинка – сувора, серйозна; четвертна – поважна; восьмі – лякливі; шістнадцяті – веселі” (під час розповіді учитель сам емоційно-виразно показує характер кожного звуку, або використовує піктограми кожної емоції. Піктограма – це схематичне зображення обличчя людини, яка переживає певну емоцію. Вона нагадує малюнки мультфільмів).

Емоційно-експресивно або за допомогою піктограм учитель показує ритмічний малюнок знайомої пісні, а по закінченні діти відплескують його і називають пісню та її авторів. Цей ритм можна також станцювати, як у наступній грі.

“Хай танцює кожен звук”. Учні відплескують ритм знайомої пісні. Вчитель повідомляє, що кожен звук ритмічного малюнку вміє танцювати: четвертна – легенький притуп ногою; дві восьмі – п’ятканосок (“колупалочка”); половинна – “пружинка” (трошки присідаємо, дівчатка тримаючись за спіднички, а хлопчики – руки в боки); шістнадцяті – підскоки на одній ніжці; четвертна з крапкою і восьма – “пружинка”, а на восьму ноту плескаємо в долоні над головою.

Ритмічні малюнки поступово ускладнюємо, намагаючись відтворити ритми знайомих вокальних чи інструментальних творів. Ця ідея належить Е. Жаку-Далькрозу, а у вітчизняну музичну педагогіку її вніс З.З. Жофчак. Дуже часто цю гру використовує на своїх уроках Т.О. Родько (школа-ліцей № 30).

На нашу думку, цю гру можна ускладнити, використовуючи символічні позначення рухів, які за Карлом Орфом, нам пропонує В.М. Лужний: ПР – притуп, П – плескання, ∇ – присісти, Δ – випростатись, Λ – ляскання, V – стрибки, У – удар по своїх колінах, Ψ – удар по колінах сусіда, θ – удар по долонях сусіда (ми дещо змінили запропоновані автором символи) [2, с. 65].

Наприклад, рухи до української народної пісні “Ой, минула вже зима”:

П ПР | П ПР | ∇ Δ | ∇ Δ : ||: У θ | У θ | Λ Ψ | Λ Ψ: ||

Як бачимо, ці рухи виконуються на сильну й слабку долі такту, тобто відтворюють метричну пульсацію пісні.

Музично-творчі ігри.

“Речитатив”. Учитель: “Дуже часто герої опери не співають, а розмовляють речитативом, тобто під музику проговорюють текст у певному ритмі. Уявимо, що ми з вами композитори і пишемо речитатив до дитячої опери. Вірші написані на дошці, треба до них придумати ритмічний малюнок і наспівно прочитати текст у цьому ритмі”. Наприклад, дітям можна запропонувати такі вірші:

На майдані, де фонтан,
У футболу грав фазан.
Був би класний футболіст –
Заважає пишний хвіст.

(Т. Коломієць)

В Юри є сестричка Юля,
Невеличка вередуля.
Любить Юля утікати,
Бо не хоче йти до хати.
Доганяв Юрасик Юлю
І набив на лобі гулю.

(В. Кравчук)

“Музичний діалог”. Учитель: “У давні часи в Музичній країні ніхто ніколи не розмовляв, а всі тільки співали. Наскільки добрими, лагідними і приємними були стосунки між людьми! І зараз часточка цієї казкової країни залишилась. Ми можемо потрапити туди тільки в

театрі. Пригадайте, як називається вистава, де всі герої співають? Сьогодні на уроці героїнею опери, чарівною феєю Музики буде...(викликаємо дівчинку, яка добре співає, одягаємо на неї корону). Цілий урок вона буде відповідати нам, співаючи, їй розмовляти не можна”.

На наступний раз цю роль виконує інша дівчинка. Якщо на цю роль викликаємо хлопчика, то розповідаємо казку про Джельсоміно і називаємо учня цим ім'ям. Учитель може весь час імпровізувати розповідь.

“Жива нотка”. Перед кафедрою вчителя подібно до нотного стану натягнуто три мотузка, яка тримають діти (співати звуки другої октави учням важко, тому четверту й п'яту лінійки нотоносця не “креслимо”).

Викликаємо учня, який стрибає по “нотному стану” на двох чи трьох заданих учителем звуках у вільній послідовності, самостійно імпровізуючи мелодію. Учні уважно слідкують за його рухами і співають з назвами нот створену ним мелодію.

Цю гру зручно проводити в класі-амфітеатрі. У звичайному приміщенні це може бути просто рухома нотка з картону, котру дитина рухає по нотоносцю, намальованому на дошці. З цією метою можна використати пальцевий нотний стан Ф. Лисека; “Живе піаніно” Е. Сіліньша, коли роль звуків виконують діти, викликані до дошки, або групи учнів (окремий ряд, “варіант” тощо).

Вчителі музики м.Полтави із задоволенням проводять не тільки окремі ігри на уроці, а й нетрадиційні уроки-ігри, зокрема, адаптуючи до завдань музичного виховання відомі теле- та радіо-передачі: “Що? Де? Коли?”, “Брейн-ринги”, “Упізнай мелодію”, “Ранкова зірка”, “Щасливий випадок” та інші. Із вдячністю слід згадати досвід роботи Шутової Лілії Анатоліївни (СШ № 2), Родько Тетяни Олексіївни (школа-ліцей № 30), Слюсар Валентини Миколаївни (навчально-виховний комплекс № 32), Шміляк Надії Миколаївни (СШ № 6), вчителів музики і співів гімназії № 33 Мироненко Наталії Петрівни і Кулешової Марини Геннадіївни.

Запропоновані ігри покликані збагатити методичний вантаж учителя, допомогти йому в емоційній регуляції психологічного клімату уроку, а також надихнути вчителя на самостійну творчість, тому що “... життя дитини повноцінне лише тоді, коли вона живе у світі гри, казки, музики, фантазії, творчості” (В.О. Сухомлинський).

Список використаних джерел

1. Кононова Н.Г. Музыкально-дидактические игры для дошкольников: Из опыта работы. – М.: Просвещение, 1982. – 104 с.
2. Лужний В.М. Музична грамота в школі: Методичний посібник для вчителів музики загальноосвітньої школи. – К.: Муз. Україна, 1977. – 120 с.
3. Лутошкин А.Н. Эмоциональный потенциал коллектива. – М.: Педагогика, 1988. –128 с.
4. Найнис К.О. О системе детского музыкального воспитания Пьера ван Хауве // Музыкальное воспитание в школе. – Вып. 11. — М.: Музыка, 1976. – С. 128 – 138.
5. Сіліньш Е. Відносна сольмізація в загальноосвітній школі // Музика в школі: Зб. Статей / Упорд Л.О.Хлебнікова. – Вип. 2. – К.: Муз. Україна, 1974. – С. 33 – 50.
6. Чебыкин А.Я. Проблема эмоциональной регуляции учебно-познавательной деятельности учащихся // Вопросы психологии. – № 6.– 1987.– С. 42– 47.

Мироненко Н.П.

МУЗЫКАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ

У каждого ребенка природой заложены огромные музыкальные способности, развивая которые, можно было бы поднять культурный уровень нации, потому что специалисты-культурологи отмечают прямую зависимость между уровнем эстетического развития народа и его цивилизованностью. Например, японцы славятся не только своим умением создавать передовые технологии, но и способностью ценить прекрасное и утонченное. В Германии, исходя из традиций немецкого музыкального воспитания, музыка является “предметом образования” и проводится даже в десятом классе два раза в неделю.

Профессия учителя музыки одна из самых сложных. Эта сложность заключается в том, что требует от специалиста универсальности: умения владеть инструментом, дирижерским аппаратом, голосом, быть широко образованным, эрудированным человеком. Но самое главное – учитель должен любить детей и музыку, обладать чуткостью и безошибочным ощущением индивидуальных особенностей ученика, творчески относиться к решению основных задач музыкального воспитания: привить детям интерес и любовь к музыкальному искусству, сформировать у них критерии нравственно-

эстетической оценки музыкальной культуры прошлого и настоящего, научить слушать, слышать и понимать музыку.

На своих уроках я стараюсь музыкой зажечь сердца ребят, а слово становится моим помощником. Слово – одно из главнейших орудий педагога. Какими бы огромными знаниями, опытом ни обладал педагог, как великолепно не владел бы он инструментом, но если он не владеет словом, интонацией, не способен фантазировать, чувствовать тех, к кому обращается, – плоды его труда будут минимальными: “...слово учителя – ничем не заменимый инструмент воздействия на душу ребенка” (В.А. Сухомлинский).

Урок музыки – основная форма организации музыкального воспитания школьников. И хотя имеются и музыкальные кружки, и различные массовые музыкально-эстетические мероприятия, но урок музыки, охватывающий всех детей, никогда не потеряет своего первостепенного значения. Урок – источник и результат педагогических поисков учителя, все исходит из урока и возвращается к нему. За годы работы учитель дает тысячи уроков и к каждому он должен тщательно готовиться, чтобы эстетически развивать учеников и самому получать удовлетворение от своего труда. Урок – это невидимая с первого взгляда напряженная работа, требующая больших волевых усилий и концентрации внимания, гибкости мышления и быстрой реакции в различных педагогических ситуациях. Для урока музыки характерна особая эмоциональная атмосфера, потому что музыка – “язык чувств”.

Обычно урок проходит по заранее продуманному плану, но совместная деятельность с учащимися – это всегда живой процесс, который невозможно предусмотреть во всех деталях. Непредвиденные обстоятельства вынуждают изменять весь ход урока, поэтому успех последнего, его эффективность во многом определяется профессиональным опытом, педагогическим мастерством учителя и готовностью его к педагогической импровизации. Я стараюсь выстроить и провести урок на одном дыхании, чтобы все его элементы было тесно связаны между собой.

Очень важно знать уровень музыкальной подготовки учеников, их интересы и склонности, потребности и способности. На уроках использую различные методы (сравнение произведений и их фрагментов, игровые ситуации, творческие задания и др.) и приемы (наводящие вопросы, подсказки вполголоса, вопросительный или не-

доумевающий взгляд, одобряющий кивок головой и другие эмоционально выразительные жесты и мимику).

Важное значение имеют наглядные средства обучения. Использование иллюстраций, репродукций картин, созвучных теме и образному содержанию музыкальных произведений, способствуют созданию определенного настроения, развитию эмоциональной отзывчивости на музыку, необходимой для ее полноценного восприятия. С помощью нотных таблиц происходит овладение навыками пения по нотам, более быстрое разучивание песенного репертуара. Нотная запись помогает добиться чистоты интонирования и запоминания музыкального материала. С помощью нот-кружочков дети выкладывают на фланелеграфе направление движения мелодии; определяя тембры звучания детских музыкальных инструментов, показывают таблички с их изображениями, что способствует развитию музыкального слуха детей.

Современный урок музыки нуждается в специальном оборудовании. В нашей гимназии кабинет музыки эстетически оформлен, что создает необходимую для урока искусства атмосферу. Однако технические и наглядные средства нужно использовать разумно, продуманно, потому что их дозировка обеспечивает качество урока.

Музыкальный интерес детей оптимально развивается в игровых ситуациях, которые чаще всего применяются в работе с младшими школьниками. В игровых ситуациях легче организовать песенное творчество детей. Например, учитель дает детям куклу, просит уложить ее спать и спеть колыбельную песню. Играя в охотников и зайцев, одна часть ребят изображает смелых, решительных охотников, а другая – крадущихся зайцев. Музыкальные сказки “Где живут нотки”, “Кто в оркестре самый главный?” вызывают у ребят эмоциональный отклик.

Особого внимания требуют уроки музыки в старших классах. Известно, что у подростков стремление к самоутверждению и самостоятельности влияет и на музыкальные интересы. Знание направлений современной эстрадной музыки, модных исполнителей и групп открывает широкие возможности завоевать авторитет у одноклассников и почувствовать себя компетентным взрослым. В восьмых классах учащиеся знакомятся с музыкальным языком поп- и рок-музыки, джаза, современной танцевальной музыки, изучают историю их рождения. Ребятам нравится рассуждать об особенностях творче-

ства известных джазменов, таких как: Дюк Эллингтон, Лионель Хемптон, Каун Бейзи, Джимми Ландсфорд.

В нашей гимназии неоднократно проводились бинарные уроки музыки с изобразительным искусством. В частности, на тему “Искусство барокко”. Семиклассники с огромным интересом всматривались в замечательные слайды с памятниками архитектуры тех времен, вслушивались в бессмертную музыку Баха и Генделя, возвышенные поэтические строки:

“Многоступенчатый хорал
к лазурной истине восходит
и – лицезрев ее – нисходит
за шагом шаг в незрячий зал.
Притихшие в полупотьмах,
Мы, наконец, как-будто знаем,
что ничего-то мы не знаем
о Себастьяновых страстях.
И уголками тысяч глаз
блестим умильно и утешно.
А души смотрят безутешно
На громко хлопающих нас...”

Проблема синтеза литературного, музыкального и изобразительного искусств подробно рассматривается в пятом классе. Методика решения данной задачи наглядно показана в **разработке урока музыки для 5 класса на тему: “Литература и музыка” (II четверть)**.

Цель урока: формировать у детей представление о взаимосвязи литературы и музыки; развивать музыкальный слух, умение вслушиваться в качества музыкальных звуков, наблюдать за развитием художественного образа, закреплять вокально-хоровые навыки и навыки сольфеджирования; вызвать эмоциональный отклик, интерес к высокохудожественным произведениям искусства.

Вход под музыку М. Дунаевского “Ветер перемен”. Небольшая беседа о проблемах, изученных в первой четверти (*актуализация музыкальных знаний учащихся*).

Слушание фрагмента “У Лукоморья дуб зеленый” из поэмы А.С. Пушкина “Руслан и Людмила”.

Учитель: Какие слова поэмы свидетельствуют о том, что А.С. Пушкина на творчество часто вдохновляла музыка?

Если бы не было этой поэмы, не было бы и оперы... какой? (“Руслан и Людмила”), которую написал композитор... (М.И. Глинка)

Литература лежит в основе многих музыкальных произведений. Как называется литературный текст в опере? (Либретто – литературный сценарий музыкально-драматических произведений, краткое содержание оперы или балета).

А сегодня мы постараемся ответить на сложный вопрос: чего лишится литература без музыки?

Я прочту стихотворение Семернина. Кто его знает, может мне помочь.

Ветер чуть слышно поет,
Липа вздыхает у сада,
Чуткая музыка всюду живет:
В шелесте трав, в шуме дубрав –
Только прислушаться надо.
Звонко струится ручей,
Падает гром небосвода –
Это мелодией вечной своей
Мир наполняет природа.
Тихие слезы свои
Ива роняет у брода.
Трелью приветствуют ночь соловьи.
Звоном ветвей, песней дождей
Мир наполняет природа.
Птицы встречают восход,
Ласточка солнышку рада.
Чуткая музыка всюду живет –
Только прислушаться надо.

Учитель: Ребята, почему мы прочитали именно это стихотворение? Чему оно посвящено? (Музыке)

Были бы эти строки, если бы не было музыкального искусства? Конечно же, нет. Этот поэт умел вслушиваться и слышать живое звучание музыкальной речи. У музыки особая речь, которую надо учиться понимать.

Как и все живое, музыка рождается из маленькой клеточки, зернышка, которое прорастает, развивается, приобретает определенную форму. Я сейчас сыграю для вас “маленькое музыкальное зернышко”. Как вы думаете, в какое музыкальное произведение оно вырастет?

Исполнение “зерна-интонации” Вокализа С.В. Рахманинова.
(Дети дают ответы и определяют, что такое “вокализ”).

Учитель: С.В. Рахманинов посвятил этот вокализ известной певице А.Н. Неждановой. Когда певица выразила свое сожаление о том, что в этом произведении нет слов, композитор ответил: “Зачем слова, когда вы своим голосом и исполнением сможете выразить все лучшее и значительно больше, чем кто-нибудь словами”.

Звучит Вокализ С.В. Рахманинова полностью.

Учитель: Сегодня мы послушаем еще одно произведение С.В. Рахманинова – Второй концерт для фортепиано с оркестром. Вспомните, что такое “концерт”? (Это музыкальное произведение для солирующего инструмента с оркестром, в переводе означает “соревнование”).

С.В. Рахманинов всю свою жизнь посвятил музыке. Родился в Новгородской губернии, природа которой навсегда осталась в его памяти. Он заслушивался народными песнями, которые звучали в среде дворовых людей и крестьян. В детстве, как и всех маленьких детей, Сережу наказывали. Его отправляли под рояль, стоявший в гостиной. Безусловно, Сережа не мог не прикоснуться к клавишам и не послушать, как они звучат. В четыре года он уже играл на фортепиано несложные пьески.

В своей жизни Рахманинову пришлось прожить 25 лет за границей. В те суровые годы он вынужден был покинуть Родину, как и многие его современники: писатели, поэты, ученые.

Слушая концерт, рассмотрим несколько картин. Какая из них созвучна по настроению музыкальному произведению?

Слушаем главную тему концерта.

Ребята выбирают картину с изображением моря. Выясняем, почему именно на эту репродукцию пал их выбор.

Слушаем первую часть Второго концерта С.В. Рахманинова полностью.

Слушая музыку и рассматривая картину моря, учитель вспоминает “Песню о Буревестнике” М. Горького, написанную в то же время: “Над седой равниной моря ветер тучи собирает. Между тучами и морем гордо реет Буревестник, черной молнии подобный.

То крылом волны касаясь, то стрелой взмывая к тучам, он кричит, и – тучи слышат радость в смелом крике птицы.”

Учитель: Почему я вспомнила “Песнь о Буревестнике” М. Горького? (ответы учащихся)

Да, С.В. Рахманинов не изображал моря, но он выражал ту же суровость и мужественность. И в песне, как и в музыке, мы слышим набат, тревогу, предвкушение важных событий.

Вы заметили, что А. Горький назвал свое произведение именно “песней”? Как вы думаете, почему? Правильно, она звучит, как музыка, потому что ритмична, интонационно выразительна, эмоционально образна. Поэтому музыка, литература и живопись очень близкие искусства, взаимосвязаны между собой, но в то же время каждый из них имеет свой особый, неповторимый язык.

Учитель: Вспомните фильмы, в которых музыка является одним из главных действующих лиц? (Среди фильмов ребята называют “Мери Поппинс”).

Ребята *танцуют* под знакомую песню “Лев и Брадобрей” из этого кинофильма

Учитель: Давайте поиграем с вами, чтобы узнать, можете ли вы вслушиваться в музыкальные звуки.

Игровые задания:

- “Я играю на металлофоне мелодию, а вы определите динамику ее звучания и поднимите нужную карточку” (на дидактических карточках изображены обозначения динамических оттенков **f** и **p**);
- игра “Звуки спрашивают вас, отгадайте, сколько нас” (учитель играет на фортепиано интервалы и аккорды, а ребята определяют при помощи условных знаков количество прозвучавших звуков – один, два или три).

Учитель: Как называется музыкальная форма с поочередным вступлением голосов, исполняющих одну и ту же мелодию? (Канон).

Приготовьтесь к исполнению знакомых канонов. Поем настройку с ручными знаками: ЗО, ВИ, Е; РА, НА, Е; ЗО, ВИ, Е; НА, ЛЕ, ТИ; ЗО, ВИ, Е.

Исполнение канона “Добрий вечір, дівчино” дуэтом, а затем все вместе.

Учитель: Ребята, в какой песне поэт рассказывает о своем страстном желании быть музыкантом! (Музыка Ю. Шевченко “Если б я играл на скрипке”). А почему именно скрипка воспевается в этой песне?

Послушайте “*Менуэт*” Моцарта в исполнении на скрипке.

Узнают песню “Если б я играл на скрипке” по нотной записи и сольмизируют, а затем сольфеджируют ее. Это и будет настройкой перед исполнением вокального произведения.

Исполнение песни Ю. Шевченко “Если б играл на скрипке”.

Учитель: Что хотел сыграть на скрипке герой песни? Что он хотел выразить?

Так откуда же появилась музыка-волшебница?

Кто вам подсказал ответ?

Исполнение песни “Ты откуда, музыка” Дубравина.

Учитель:

Дарите музыку друг другу.

Пусть каждый день и каждый час,

Подобно радостному чуду,

Она звучит в сердцах у нас.

Волнует музыка, тревожит,

Вновь пробуждая красоту.

И никогда никто не сможет

Сравниться с ней по волшебству.

Выход из класса под песню “Ветер перемен” М. Дунаевского из кинофильма “Мери Поппинс”.

Мироненко Н.П.

Сценарий

МУЗЫКАЛЬНОЙ ИГРЫ “СЧАСТЛИВЫЙ СЛУЧАЙ”

(между учащимися 7 – 8 классов)

- Ведущий 1.* Стихия музыки – могучая стихия,
Она чем непонятней, тем сильнее.
Глаза мои, бездонные, сухие,
Слезами наполняются при ней.
- Ведущий 2.* Она и не видна и невесома,
И мы ее в крови своей несем.
Мелодии всемирная истома
Как соль в воде растворена во всем.
- Ведущий 1.* Покинув помещенья нежилые,
Вселившись в дом высокий, как вокзал,
Все духи музыки – и добрые и злые –
Безумствуют, переполняя зал.
- Ведущий 2.* Спасибо, музыка, за то,
Что ты меня не оставляешь,

Что ты лица не закрываешь,
Себя не прячешь ни за что.

Ведущий 1. Нашу сегодняшнюю программу открывают участники Всеукраинского танцевального конкурса в г. Днепропетровске (*исполнение танца*).

Ведущий 2. В нашей сегодняшней игре объявляется конкурс двух команд седьмых и восьмых классов.

Ведущий 1. Конкурс в музыкальной игре “Счастливый случай”!

Ведущий 2. На сцену приглашается команда “Скрипичный ключ”.

Ведущий 1. На сцену приглашаются представители команды “Басовый ключ”.

Ведущий 2 представляет капитанов команд и членов жюри.

Ведущий 1. Объявляется первый тайм нашей музыкальной игры: каждая команда должна ответить на 20 вопросов.

Вопросы команде “Скрипичный ключ”:

1. Руководитель “Могучей кучки” (Балакирев).
2. Наименьшее расстояние между двумя звуками. (Полутон).
3. Знак, скрепляющий ноты. (Ключ).
4. Основоположник украинской классической музыки. (Н.В. Лысенко).
5. Деревянный духовой инструмент, изготовленный в деревне. (Сопилка).
6. Кто из наших земляков является постановщиком первого украинского национального балета “Пан Каневский”? (В.М.Верховинец).
7. Автор балета “Лебединое озеро”. (П.И.Чайковский).
8. Особенности музыкального звука. (Высота, длительность, тембр, громкость).
9. Кто из композиторов прошел 350 км, чтобы научиться игре на органе. (И.С.Бах).
10. Самый большой музыкальный инструмент XVIII ст.
11. Автор “Лунной” сонаты. (Л. Бетховен).
12. Знак повышения звука на полтона. (Диез).
13. Самый долгий из простых музыкальных звуков. (Целая нота).
14. Какие инструменты издают самые высокие звуки в оркестре. (Скрипка, труба).
15. Высокий детский голос. (Дискант).
16. Основоположник польской классической музыки. (Ф. Шопен).
17. Самый широкий простой интервал. (Октава).
18. Автор оперы “Тарас Бульба”. (Н.В. Лысенко).

19. Группа ударных инструментов в оркестре. (Барабан, литавры, тарелки, треугольники).

20. Сколько всего названий нот. (Семь).

Ведущий 2. Предлагает музыкальную паузу.

Ведущий 1.

Вопросы команде “Басовый ключ”.

1. Представители “Могучей кучки”. (Балакирев, Кюи, Римский-Корсаков, Бородин, Мусоргский).
2. Знак понижения звука на полтона. (Бемоль).
3. Основоположник русской классической музыки. (М.И. Глинка).
4. Автор балета “Ромео и Джульетта”. (С.С. Прокофьев).
5. Высокий женский голос. (Сопрано).
6. Краткое содержание оперы или балета. (Либретто).
7. Группа струнно-смычковых инструментов в симфоническом оркестре. (Скрипки, альты, виолончели, контрабасы).
8. Почему Полтавщину называют колыбелью украинской классической музыки? (Здесь родился основоположник украинской классической музыки Н.В.Лысенко).
9. Публичное исполнение музыкальных произведений. (Концерт).
10. Ансамбль из трех исполнителей. (Трио).
11. Скорость исполнения музыкального произведения. (Темп).
12. Автор балета “Шут”. (С.С. Прокофьев).
13. Король вальсов. (И. Штраус).
14. Родина джаза. (Нью-Орлеан).
15. Кто отравил Моцарта? (Сальери).
16. Как называется расстояние между двумя музыкальными звуками? (Интервал).
17. Какая украинская опера первой прозвучала на сцене известных театров Европы? (Н.В.Лысенко “Тарас Бульба”).
18. Великий немецкий композитор начала романтизма. (Л. Бетховен).
19. Вступление к опере. (Увертюра).
20. Знак для записи музыки. (Нота).

Ведущий 2 объявляет очередную музыкальную паузу (желательно выступление учащегося музыкальной школы).

Ведущий 1 подводит итоги первого конкурса.

Ведущий 2 проводит конкурс капитанов.

Задания конкурса:

- Решение несложного музыкального чайнворда каждым капитаном команды.

- Определить авторство следующих высказываний: “Русская симфоническая школа вся (она) в “Камаринской”, подобно тому, как весь дуб в желуде”; “Талант Бородина равно могуч и паразителен как в симфонии, так и в опере, и в романсе”.

Ведущий 1 подводит итоги конкурса капитанов.

Ведущий 2 объявляет музыкальную викторину “Угадай мелодию”. Ребятам предлагают послушать по три мелодии современных песен.

Ведущий 1 предлагает конкурс “Домашнее задание”, а пока команды готовятся к нему, звучит песня в исполнении вокального ансамбля старшеклассников.

Ведущий 2 приглашает на сцену команду “Скрипичный ключ”, которая демонстрирует музыкальный клип “На вечеринке”.

Ведущий 1 приглашает на сцену команду “Басовый ключ”, которая показывает клип “Всяко-разно”.

Ведущий 2 подводит результаты четвертого конкурса.

Ведущий 1 объявляет пятый гейм “Мир глазами младенца” (вопросы командам задают учащиеся начальной школы).

Вопросы командам (в порядке очереди):

1. Мотив русской народной сказки: она была снежная, ледяная, а потом превратилась в облачко и улетела. О какой опере идет речь? (Н.А. Римский-Корсаков “Снегурочка”).
2. Он очень большой, у него тянется звук, на нем играют руками и ногами. Инструмент этот стоит в специальном помещении. (Орган).
3. Когда нам нечего сказать, мы молчим. Когда нам некуда идти, мы стоим. Когда нам нечего спеть, мы тоже молчим. (Пауза).
4. Она большая, долгая. В ней все одеты в красивые костюмы. В ней не говорят, а поют. (Опера).

Ведущий 2 подводит итог конкурса.

Ведущий 1 объявляет конкурс песни.

Задания конкурса песни:

1. Спеть дуэтом без музыкального сопровождения известные песни по заданному тексту: “Тополинный пух”, “Крошка моя”, “Маленькая страна”, “Кукла Маша”, “На вечеринке”, “Зайка моя” (по очереди вступают представители каждой команды).
2. Каждой команде исполнить по три подготовленные заранее песни.

Ведущий 2 объявляет итоги песенного конкурса.

Ведущий 1 пропонує кожній команді пограти в гру “Заморочки из бочки”.

Вопросы игры “Заморочки из бочки”:

1. Назовите автора известной “Украинской симфонии”, которая впервые прозвучала на Полтавской земле. (М. Калачевский).
2. Король маршей, автор музыки к кинокомедиям “Веселые ребята”, “Волга-Волга”, композитор, родившийся в Лохвице на Полтавщине. (И.О. Дунаевский).
3. Мы с первого класса поем и слушаем “Пісню про вчительку”, автор которой родился на Полтавщине и вместе со своим братом обогатили песенную сокровищницу украинской музыки. (Братья Платон и Георгий Майбороды).
4. Песенно-танцевальный ансамбль Полтавской областной филармонии, ставший в 1998 году Лауреатом Международного конкурса в Италии. (“Полтава”).

Ведущий 2 пропонує журі оцінити успіхи кожної команди в останньому конкурсі і підвести загальні висновки гри “Счастливы случай”.

Звучит музыка. Все участники игры получают поощрительные призы. Зрители танцуют на сцене.

Ірклієнко В.С.

**НАРОДНІ СВЯТА У КОНТЕКСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ**

Процеси модернізації у суспільстві, стихійні умови втілення ринкової економіки дегуманізують суспільство, нівелюють особистість, породжують жорстокий тип спілкування. Деякі зарубіжні соціологічні концепції [6] підкреслюють руйнівний вплив інформаційного суспільства на людську особистість і стверджують, що одним з надійних факторів, які перешкоджають процесові дезінтеграції, деформації особистості, є мистецтво. Вони (Вінсент Ленієр, Герберт Рід) вбачають в мистецтві панацею від багатьох соціальних катаклізмів, пов’язаних з “механістичністю” цивілізації. Мистецтво здатне вирішити конфлікт сучасної культури, інтегрувати індивіда і середовище, людину і суспільство. Водночас, мистецтво постає терапевтичним засобом самооцінки людини, бо сприяє оптимізму, росту внутрішньої впевненості, встановлює емоційний баланс особистості й середовища [6].

Актуальна потреба у знаходженні шляхів культивування неповторної індивідуальності вимагає пошуку нових форм і методів

впливу на особистість дитини. З цих позицій дійовим засобом є залучення учнів до духовної спадщини українського народу – української національної культури, до народного мистецтва.

Українська національна культура містить у собі закодovanу інформацію про історію, соціальний розвиток, почуття, розмаїту гаму людських відносин і переживань. Все це є підвалинами удосконалення інтелектуальної, моральної, психоемоційної сфер особистості. Особливістю української фольклорної культури виступає її поліфонічність, яка полягає у специфіці традицій. Тому відродження традицій, обрядів, народних свят, як показала практика, спрацьовує тільки на позитивне – на розвиток творчого потенціалу школяра і особистості в цілому.

З огляду на вищесказане, виникає необхідність обґрунтування філософської та соціологічної концепції української національної культури, її різноманітної естетичної конкретизації; потреба оперувати фаховими категоріями, а також категоріями української культури як системи, як цілості.

Академік М.Жулинський підкреслює, що протягом багатьох століть "український народ не має повної можливості розвивати свою культуру, включати її в систему світового культурного процесу та обміну, а внаслідок цього виробити національний комплексний культурно-естетичний код" [5, с. 6].

На сьогодні ще немає єдиного підходу до означення терміну "українська національна культура". Різні аспекти даної проблеми досліджували М. Гончаренко, І. Дзюба, Н. Корнієнко, Є. Маланюк, М. Попович та інші. Згідно з поглядами багатьох вітчизняних учених, на сучасному етапі українська національна культура становить культуру з неповною структурою [4, с. 306]. На наш погляд, її можна зобразити у вигляді трьох концентрів.

Перший концентр є сумою фактів, яка існує в Україні і надходить до неї, тобто **всю культурну данність**. Він включає в себе другий концентр, який відображає **культуру, створену в Україні**. Третій концентр – це власне **українська національна культура**. Таку культуру можна уявити візуально за допомогою схеми.

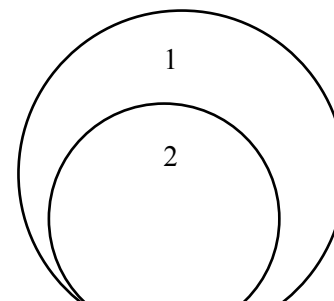
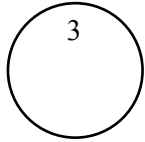

Схема 1.

1. Культурна данність в Україні.

2. Культура, створена в Україні.
3. Українська національна культура.

Всі ці структурні елементи перебувають один з одним в діалектичній єдності.

Ряд дослідників, розглядаючи феномен культури, диференціюють у ній духовну і матеріальну складові частини. М. Гончаренко визначає духовну культуру як складну багатопланову систему, скріплену єдністю народного світогляду, його мови і традицій [3, с. 79]. Науковці Ю. Бромлей, Н. Чебоксаров, І. Чебоксарова вбачають у духовній культурі інформацію, яка існує в колективній живій пам'яті людської групи. До духовної культури вони відносять знання, традиції, звичаї, правові норми, різні види мистецтва і народної творчості, релігійні вірування тощо [1, с. 50; 10, с. 165].

Більш розширене трактування духовної культури подає ряд науковців у програмі “Українська національна культура: минуле, сучасне, майбутнє”: “Духовна культура складна, багатогалузева система, яка охоплює мову, мистецтво (самодіяльне і професійне), науку (природничу і суспільну), ідеологію, право, релігію, традиції, звичаї і вірування, тобто все те, що становить духовний світ народу, його свідомість, сукупність його переконань і поглядів” [9, с. 71]. Духовна культура базується на світогляді українського народу, специфіці його сприйняття дійсності, природного і соціального оточення.

Варто зазначити, що поділ культури на матеріальну і духовну дуже умовний, бо перш ніж людина створить який-небудь матеріальний предмет, останній має ідеально оформитися в її свідомості.

Розкриваючи зміст поняття “національна культура”, враховуватимемо підхід М. Поповича, який звертає увагу на два вихідні положення: 1) все, що входить до культурного фонду нації, можна назвати національною культурою; 2) нація є певною комбінацією різних соціально-культурних рис [8, с.4].

Водночас деякі вчені звертають увагу на невиправдане обмеження сфери української культури явищами тільки українськомовними (маються на увазі як вербальні, так і невербальні мистецтва), а також вони виступають проти трактування української культури як механічної суми явищ, наявних на території України.

Такий підхід зумовлює спрощене тлумачення цього поняття, заперечення багатьох проявів культури, суб'єктивізм, упередженість.

Зміст української національної культури зумовлений гуманістичним характером культури Київської Русі, впливом демократичних засад українського козацтва, культурно-організаторською діяльністю церкви і багатьох інших факторів. Розкриваючи зміст української національної культури, слід підкреслити ті її особливості, які спрямовані на виховання загальнолюдських якостей (справедливості, правдивості, чуйності, співчуття тощо), на гармонізацію відносин між колективом і особистістю, між особистістю і державою, на естетичний розвиток особистості.

Однією з характерних рис української національної культури виступає її висока естетизація. Про це свідчать твори матеріальної та духовної культури, які втілюють у собі національну свідомість, особливості характеру нації, її світосприйняття, розуміння краси, правди, істини, добра. Естетизована культура своїм сюжетно-образним характером, емоційно-психологічним ладом впливає на чуттєво-емоційну сферу особистості, її естетичні судження, на естетичну культуру людини. Вона виступає матеріальною основою творчого розвитку особистості.

Важливою складовою української національної культури є народні свята як такі, що увібрали в себе елементи матеріальної і духовної культури і становлять одне із джерел пізнання зовнішнього і внутрішнього життя народу: розкривають географічні та кліматичні особливості країни, поняття про різні галузі науки, історичне становлення нації, моральні, естетичні погляди, вірування. Виникнення народних свят пов'язане з бажанням і потребою людей гарно і красиво оформити головні події свого життя, що закріпилися в обрядах. Обряд становить сукупність усталених звичаєв дій, в яких втілюються релігійні уявлення і побутові традиції [7, с. 398]. В. Вересаєв зазначає, що “обряд є просто умовне дійство, яке символічно відбиває наші почуття і з другого боку виховує нас у напрямку ушляхетнення цього почуття” [2, с. 27].

Важливо те, що становлячи незмінну форму, обряд, народне свято щоразу наповнюється конкретним змістом, але в особистісній неповторній інтерпретації. Іншими словами, обряд здійснюється за стійким, вивіреним роками сценарієм. Участь у ньому різних людей зі своїм світосприйняттям, здібностями, потребами вносить щоразу в обряд долю своєрідності й оригінальності, дає можливість реалізу-

ватися особистості. Люди, які беруть участь в обряді, не просто глядачі, а активні учасники дійства.

Народні свята синтезують музичне, усне, образотворче мистецтво, виступають самодіяльними виставами з піснями, іграми, танцями, інтермедіями, з продуманим предметним середовищем, одягом і символікою. Вони задають новий тип спілкування і поведінки, які у майбутньому можна перенести у повсякденне життя; художньо закріплюють ситуації для виявлення почуттів людини і разом з тим організують і поглиблюють ці почуття.

Характерною ознакою народних свят, які на сьогодні побутують на території України, є поєднання християнської культури зі староукраїнською, праукраїнською, язичницькою, дохристиянською культурою. Остання своїм корінням сягає глибини століть, далеких язичницьких часів. Свята супроводжувалися численними звичаями, ритуальними діями, обрядами. Наші пращури свято вірили, що від обрядового дійства залежить їх власне життя, життя їх родини. Обрядовість і традиційність були непорушними законами буття, його духовною і моральною основою. Великі ритуальні сцени з широким залученням учасників дійства відбувалися у святкові дні з нагоди початку чи закінчення сільськогосподарських робіт, під час календарних свят, провідів у дорогу чи на полювання тощо. Всі дійства проходили з дотриманням певних правил, що внаслідок багатовікової практики переросли у розгорнуте обрядове дійство, яке стало фундаментом різноманітних обрядових свят.

Християнські ідеологи рішуче боролися з язичництвом, намагалися викоринити звичаї, обряди, культури, традиції. Але прийнявши нову віру – християнство – народ не забув обрядів своїх пращурів. Церква, яка зустріла розвинуті традиційно-обрядові структури, змушена була йти на компроміс і маневрувати. В результаті таких дій з'явилися свята, які ввібрали елементи дохристиянських свят і церковних. У зв'язку з цим, неможливо розпізнати, де у святах закінчується староукраїнська, дохристиянська культура, а де починається християнська. Справжнє коріння обрядів часто загублене, про нього можна лише здогадуватися.

Основу народних свят складають обряди, які несуть у собі відгомін родових та племінних уявлень, інформативну, мистецьку, дидактичну, розважальну і самовиражальну функції.

Отже, народні свята, в яких інтегрується матеріальна і духовна культура українського народу, синтезують у собі

універсальну можливість розвитку особистості, стимулюють творчу діяльність людини. Саме вони створюють сприятливі умови для прилучення людей різної орієнтації, потреб і здібностей до надбань національної культури, для реалізації особистісних якостей.

На сьогодні у шкільну практику активно ввійшло святкування різноманітних заходів етнографічного спрямування. Учні на уроках, у гуртковій роботі знайомляться зі змістом свят, формою їх проведення, основними атрибутами та символами, головними діючими особами, регіональною специфікою. У школі-гімназії № 33 м. Полтави створена музично-естетична студія “Відродження”, якою керує Зазимко Світлана Анатоліївна. Вона покликана відродити наші національні святині. Хочеться сподіватися, що учні через усе життя пронесуть у своєму серці любов до своєї культури та мистецтва.

Список використаних джерел

1. Бромлей Ю.В. Этнос и этнография. – М.: Наука, 1973.
2. Вересаев В.В. К художественному оформлению быта: Об обрядах старых и новых // Красная новь. – 1926. – № 1. – С. 159 – 166.
3. Гончаренко М.В. Українська культура серед інших культур світу // Слово і час. – 1991. – № 5. – С. 77 – 82.
4. Дзюба І. Чи усвідомлюємо національну культуру як цілісність // Історія України в документах, матеріалах і спогадах очевидців. – К., 1991. – С. 304 – 310.
5. Жулинський М. Шляхи національної культури // Андріївський узвіз. – 1992. – Березень. – № 66.
6. Искусство и дети: эстетическое воспитание за рубежом / Ред.-сост. В. Шестаков.– М.: Искусство, 1968.
7. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1977.
8. Попович М.В. Національна культура і культура нації. – К.: Знання України, 1991.
9. Українська національна культура: минуле, сучасне, майбутнє // Слово і час. – 1991. – № 2. – С. 71 – 84.
10. Чебоксаров Н.Н., Чебоксарова И.А. Народы, расы, культуры. – М.: Наука, 1985.

Дем’янюк Н.Ю.

УКРАЇНСЬКА ПІСЕННА ЛІРИКА У ТВОРЧОСТІ В.М. ВЕРХОВИНЦЯ

Важливе місце у творчості Василя Миколайовича Верховинця посідає український ліричний фольклор, який відзначається надзвичайною розмаїтістю щодо жанрових різновидів, настроєвої шкали,

тематичних розгалужень, функціональних призначень та передає життєві факти, настрої, почуття. Гносеологічною особливістю лірики як одного із засобів пізнання навколишнього світу є чуттєві сприймання об'єкта, естетична оцінка якого виявляється у сфері емоційного, експресивного. Ліричний фольклор за своєю специфікою фокусує увагу на особі виконавця, відображаючи його внутрішній стан, характер, темперамент, світовідчуття. Через нього розкривається духовне обличчя українського народу, його високі моральні та естетичні ідеали. Вічні теми ліричних творів знаходять емоційний відгук у слухачів, забезпечуючи їх виховний потенціал. Саме тому найкращі зразки українського ліричного фольклору В.М. Верховинець використовував у своїй педагогічній діяльності.

У спадщині педагога широко представлена пісенна лірика, яка характеризується яскравим національним колоритом, інтонаційним багатством мелодій, різноманітністю ритмічних малюнків, виразністю поетичних текстів. “У пісні виливаються жарти, радощі й страждання народні, – писав В.М. Верховинець, – у ній народ проявляє свої почуття” [2, с.121].

Пісенні жанри за своєю природою є словесно-музичними, тобто такими, де засобом типізації ставлення до дійсності виступає пісенна мова. Текст і мелодія пісні органічно взаємопов'язані, доповнюють і збагачують одне одного, посилюють ті елементи ліризму, які недостатньо чітко виражаються кожним із них окремо. Враховуючи класифікаційний критерій естетичного ставлення до дійсності, різні типи емоційного стану, галузь пісенної лірики розподіляється (за класифікацією В.Є. Гусєва) на пісні трудові, заклинаньні, гімнічні, героїчні, елегійні, жартівливі, сатиричні [5, с.145].

У педагогічній роботі В.М. Верховинець використовував українські трудові пісні, які виражають емоційне ставлення до будь-якого виду праці, до її умов або результатів. Як один із найдавніших, цей жанр пісенної лірики супроводжував колективну працю людей. Але у своєму історичному розвитку він поступово відійшов від безпосередньо виробничої діяльності та модифікував у інші жанрові різновиди, де зображення трудового процесу і вираження ставлення до нього набуло різноманітних форм. З музичного боку трудові пісні характеризуються чітким метро-ритмом, куплетною побудовою, ладовою усталеністю. Прикладом трудових у творчості педагога є пісні “Ой ми поле оремо” [2, с.199], “Вийшли в поле косарі” [2, с.232], “Женчичок” [2, с.173], “Ой піду я та по Дунаю” [4, с. 83], які

увійшли до репертуарно-методичного посібника “Весняночка” та етнографічної праці “Українське весілля”.

В.М. Верховинець звертався до ліричних заклиналих пісень, зміст яких ширший за тематику трудових, бо охоплює не лише заклинання продуктивних сил природи, але й поширюється на різні моменти життя людини. Їх виникнення пояснюється вірою людини в магічну, чудодійну силу слова, “його здатність однією своєю появою творити те, що ним означено” [1, с.110]. Художня і виховна цінність заклиналих пісень полягає в образно вираженому узагальненому в них бажанні щастя, здоров’я, добра, достатку. З часом, втративши магічну функцію, вони перетворились на музично-поетичні мініатюри, що переходять у побут або супроводжують народні звичаї. Заклиналих пісні здебільшого найпростіші за своєю музичною будовою, обмежуються невеликим діапазоном, мають регулярно-чітку метро-ритміку. В.М. Верховинець використовував різноманітні за характером і функціональним призначенням заклиналих пісні: веснянки (“Розлилися води” [2, с.108]); обжинкові (“Іди, іди, дощику” [2, с.110]; колискові (“Ой люлю, люлю” [2, с.85], “Котику сіренький” [2, с.87]; весільні (“Благослови, Боже” [4, с.81] та інші.

Для вирішення педагогічних завдань В.М. Верховинець застосував у працях “Українське весілля”, “Весняночка”, у практичній діяльності у школах, вищих навчальних закладах, художніх колективах ліричні гімнічні пісні, які відзначаються соковитим національним колоритом. У них народ виражає почуття радості, захоплення, вдячності, поклоніння, які звернені до природи, людини чи будь-якої важливої події в житті. З урочистих, хвалебних співів вони перетворилися на обрядові вітальні пісні: щедрівки, веснянки, весільні, величальні та інші. Мета цих пісень – “звеличити трудову людину, висловити їй найкращі побажання та зичення” [6, С. 12]. Прикладом гімнічних пісень у творчості педагога є записана ним у селі Шпичинці Сквирського повіту на Київщині щедрівка “Ялина” [2, с. 284], гагілка “Ой зійшло три зіроньки” [2, с.184], весільні пісні “Хміль лугами” [4, с.131], “Ой у садочку гілчастім” [4, с.122].

Василь Миколайович завжди був палким патріотом України. З перших кроків своєї педагогічної діяльності він намагався всіляко розвивати цю рису і в своїх вихованцях. Тому він широко використовував українські героїчні пісні. Вони типізують почуття, що охоплюють народ у боротьбі з ворожими силами під час війн, по-

встань та виражаються безпосередньо як настрої співаючих у суб'єктивно-об'єктивному образі. В українських героїчних піснях оспівані ратні подвиги, визвольна боротьба народу проти іноземних поневолювачів, підноситься ідея патріотизму. Вони становлять народну святиню, ...в них горить любов до батьківщини, виблискує слава минулих подвигів” [7, с.364].

Характеру героїчних пісень відповідає їх музична будова: розширений звуковий склад мелодій, інтонаційна свобода, ладові зіставлення, перемінні метри, асиметричні структурні схеми. Серед них є і наспівні, сумні пісні, і бойові, маршові. У репертуарно-методичному посібнику “Весняночка” В.М. Верховинець пропонує для вивчення ліричні героїчні пісні “Ой ходить Іванко” [2, с.143], “А вже весна” [2, с.105] та інші.

З метою формування національної культури молоді, збагачення духовного світу вихованців педагог у своїй творчій діяльності використовував українські елегійні пісні. У них типізовані почуття журби, туги, горя, що викликані різними обставинами життя людей: соціальним станом, розлукою, невдачами, нещасливим коханням та іншим. У цих піснях почуття “лавиною б’ють із глибини серця і не на мить не холонуть...” [1, с. 241]. Наскільки різноманітні причини, що їх породжують, настільки різноманітні зміст, форма, структура елегійних пісень. Вони зустрічаються серед родинно-побутових, суспільно-побутових, хороводних, в обрядових циклах.

Чимало елегійних пісень зібрано в етнографічній праці педагога “Українське весілля”. Вони супроводжують найбільш драматичні епізоди весільного обряду. Прикладом є пісні “Кісоньки мої” [4, с. 105], “Віночку мій перловий” [4, с. 109], “А в неділеньку рано” [4, с. 116]. В.М. Верховинця приваблювала надзвичайна мелодійність, зворушливість, виразність елегійних пісень, тому він збагатив ними і зміст репертуарно-методичного посібника “Весняночка”. Серед них – “Шумить, гуде сосонька” [2, с. 147], “Ой гілля-гілочки” [2, с. 164], “Ой летіла зозуленька” [2, с. 157].

Однією з найпривабливіших рис національного характеру українців є гумор, який В.М.Верховинець любив, цінував і бачив у ньому великі виховні можливості. Він вважав, що жарт і гумор приносять радість, яка “конче необхідна для здорового розвитку душі і тіла, пробудження дитячого мозку до активної діяльності” [2, с. 22]. Тому невипадково педагог звертався до українських жартівливих пісень, у яких народний гумор виражається з приводу різних обставин

життя, відхилень від норм народної моралі, етики, естетичних уявлень і смаків.

Жартівливих пісень особливо багато серед танцювальних, коломийок, частівок. Вони відзначаються активною динамікою, перевагою дрібних тривалостей, симетричною будовою мелодій, зіставленням паралельних ладів, завдяки чому створюється їх жвавий, рухливий характер. Прикладом жартівливих пісень у спадщині В.М. Верховинця є пісні “Гей ви, хлопчики” [2, с. 294], “Нуते, хто з вас” [2, с. 295], “Шум” [2, с. 140], “Зять тещеньку просить” [4, с. 145].

До української пісенної лірики належить і дитячий фольклор, який широко представлений у творчості педагога. Він використовував дитячі пестушки й утішки – коротенькі ігрові пісеньки, які покликані активізувати дитину, заохочувати до діяльності, розвивати і розважати її. Ці фольклорні зразки розкривають перед дитиною скарбницю рідної мови, дають найпростіші уявлення про близький їй світ, будять енергію, рухливість, бадьорість. Для піднесення виховного впливу етнографічні записи пестушок і утішок В.М.Верховинець доповнював музичним супроводом та елементами інсценізації. До репертуарно-методичного посібника “Весняночка” педагог включив шістнадцять пестушок і утішок: “Дибидибиди” [2, с. 43], “Ладки, ладки” [2, с. 46], “Гоп-гоп” [2, с. 48], “Сорока-ворона” [2, с. 56], “Равлик-павлик” [2, с. 52] та інші.

Все жанрове розмаїття українського ліричного пісенного фольклору було предметом багаторічних етнографічних досліджень Василя Миколайовича та застосовувалося ним у теоретичній і практичній педагогічній і мистецькій діяльності. Так, лише у науковій праці “Українське весілля” В.М. Верховинець зібрав понад сто сорок різножанрових ліричних пісень, до репертуарно-методичного посібника “Весняночка” включив двадцять шість українських народних пісень. Пісенний матеріал він упроваджував у процес підготовки майбутнього вчителя у Київському педагогічному інституті (1919–1920), Полтавському інституті народної освіти (1920 – 1932), Харківському музично-драматичному інституті (1927 – 1928). Українські народні пісні педагог застосовував як навчальний, ілюстративний і виконавський матеріал на лекційних і практичних заняттях з курсу “Мистецтвознавство” (співи й музика). У розробленій ним “Програмі лекцій з мистецтвознавства” для студентів першого і другого курсів є примітка: “Всі лекції демонструються піснями одно- й двоголосними”. В обсязі цього ж курсу на матеріалі народної му-

зика Василь Миколайович навчав студентів грі на музичних інструментах.

Ліричний пісенний фольклор широко використовувався педагогом при викладанні спецкурсу “Дитячі ігри”. Він вважав, що “з усіма іграми повинна товаришувати пісня, легко доступна своєю мелодією вихованцям” [2, с. 25]. Тому на практичних заняттях з цього курсу майбутні вчителі вивчали ігровий фольклорний матеріал у поєднанні з пісенним.

Найкращі зразки української пісенної лірики В.М. Верховинець застосовував у роботі зі студентським хором Полтавського інституту народної освіти, який очолював протягом двадцяти років. Велику частку його репертуару складали обробки українських народних пісень: “На вгороді калина”, “Ой дівчина по гриби ходила”, “Ой вишенько-черешенько”, “Очерет лугом гуде”, “Ой у полі жито” та інші. На фольклорному матеріалі створювався і репертуар багатьох інших хорових колективів, з якими працював педагог: Полтавської окружної хорової капели, хору студії при Музичному товаристві ім. М. Леонтовича в Києві, хорової капели “Чумак”, студентського хору Харківського музично-драматичного інституту, жіночого театралізованого хорового ансамблю “Жінхоранс”. Численні концерти виступи цих хорових колективів сприяли пропаганді і популяризації української народнопісенної творчості і хорової культури.

Українську пісенну лірику В.М. Верховинець використовував як засіб формування національної культури молоді.

Список використаних джерел

1. Бисикало С.К., Борщевський Ф.М. Український фольклор: Критичні матеріали. – К.: Вища школа, 1978. – 287 с.
2. Верховинець В.М. Весняночка. – 5-е вид. – К.: Муз. Україна, 1989. – 342 с.
3. Верховинець В.М. Теорія українського народного танцю. – 5-е вид. – К.: Муз. Україна, 1990. – 152 с.
4. Гусев В.Е. Эстетика фольклора. – Л.: Наука, 1967. – 320 с.
5. Дей О.І. Добрим людям – щедра хвала // Щедрівки, колядки, віншівки. – к.: Муз. Україна, 1970. – С. 5 – 16.
6. Добролюбов М.О. Кобзар Тараса Шевченка // Літературно-критичні статті. – К.: Держлітвидав України, 1956. – С. 362–368. Зазимко С.А.

СЦЕНАРІЙ

ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ, ПРОВЕДЕНИХ У МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНІЙ СТУДІЇ “ВІДРОДЖЕННЯ”

Бесіда-концерт “НАША ДУМА, НАША ПІСНЯ НЕ ВМРЕ, НЕ ЗАГИНЕ”

За ширмою парадних гасел ми загубили найсвітліше – людську любов до землі. Оце первісне начало – людина як частка природи, – поступово зійшло в небуття, знецінилось у свідомості кількох поколінь. Духовне виродження призвело і до екологічного. Сьогодні стало для нас недоступним насолоджуватись вранішніми росами, купатися під рясними дощами чи пройти босоніж паркою землецею...Щоб зберегти себе і прийдешні покоління, мусимо повернутися до своїх правічних джерел – відновити народові його ж духовні традиції.

Коли до мовчання твого прихилюся
І стане густим воно раптом, хоч край,
І душу мою відіб'є, наче люстро,
Я тихо тебе попрошу: – Заспівай! –

Так просто і вільно тектиме твій голос,
Мов стежка додому, як струмінь з глибин,
І ніжно пониже тепло мене: годі
Пророчити пісні народній загин.

Тій пісні, якій не розкішні палати,
А хата і поле щодень до лица,
Тій пісні, яку над колискою мати
Співала, вливаючи в наші серця.

Яке ж це диво дивнеє – народна пісня! І яку ж владну силу таїть вона в собі! Минають віки, змінюються суспільні устрої, потрясають світ нищівні війни і голодомори, на зміну одним поколінням приходять інші – і у кожного свої смаки, свої уподобання, а народна пісня залишається. Через всі злигоди й поневіряння проносить вона свої первісні чари, свою нев'янучу молодість.

Якось Господь Бог вирішив наділити дітей світу талантами. Французи вибрали елегантність і красу, угорці – любов до господарювання, німці – дисципліну і порядок, діти Росії – владність, Польщі – здатність до торгівлі, італійські одержали хист до музики...

Обдарувавши всіх, підвівся Господь Бог зі святого трону і раптом побачив у куточку дівчину. Вона була боса, одягнена у вишиту сорочку, руса коса переплетена синьою стрічкою, а на голові багряннів вінок із червоної калини.

– Хто ти? Чого плачеш? – запитав Господь.

– Я – Україна, а плачу, бо стогне земля від пролитої крові і пожеж. Сини мої на чужині, на чужій роботі, вороги знущаються з удів та сиріт, у своїй хаті немає правди й волі.

– Чого ж ти не підійшла до мене скоріш? Я всі таланти роздав. Як же зарадити твоєму лиху?

Дівчина хотіла вже йти, та Господь Бог, піднявши правицю, зупинив її:

– Є у мене неоціненний дар, який уславить тебе на цілий світ.

Це – пісня.

Узяла дівчина-Україна дарунок і міцно притиснула його до серця. Поклонилася низенько Всевишньому і з ясним обличчям і вірою понесла пісню в народ.

Українська народна пісня “Повій, вітре, на Україну”.

Так, народна пісня землі української – це насамперед історія України, невмирущість духу народного, це глибинний світ реального життя і боротьби, світ надій і сподівань, які не покидають людину в найтяжчі хвилини життя.

На любові до своєї дідизни, на любові до своєї батьківщини, на любові до тихих вод і ясних зір і на відразі до всякого гніту та поневолення трималася й тримається наша волелюбна душа. І тому безсмертні ми, і тому

Наша дума, наша пісня

Не вмере, не загине.

От де, люде, наша слава,

Слава України!

Немає такої значної події в житті народу, немає такого людського почуття, яке б не озвалося в українській пісні чи ніжністю струни, чи рокотом грому, бо однією з найприкметніших рис нашої пісні є поєднання в ній лірики з епосом:

Гей, у лузі червона калина,

Гей, гей, похилися;

Чогось наша славна Україна.

Гей, гей, засмутилася.

А ми ж тую червону калину,

Гей, гей, та піднімемо:

А ми ж свою славну Україну,

Гей, гей, та розвеселимо!”

Українська народна пісня “Ой у лузі та ще й при березі”.

Калина коло хати здавна найперша й найзначніша ознака оселі українця, як символ надійного родинного благополуччя і достатку. Без калини не уявити пісенної творчості народної. Пісень про калину не злічити. Рубінові плоди калини здавна символізували мужність і незламність духу в боротьбі за незалежність рідного краю:

“Ой у лузі, при дорозі

Зацвіла калина...

Виряджала в доріженьку

Мати свого сина.”

Багато легенд живуть у народі про походження калини. Існує ще й така пісенна легенда. Утік козак із своєю милою, та ніде не міг звінчатися, і обернувся він тереном у полі, а дівчина – калиною. Вишла синова мати того терну рвати, дівчинина мати калини ламати.

“Се ж не терночок – се ж мій синочок!”

“Се ж не калина – се ж моя дитина!”

Калина – символ, що береже людську пам’ять, нагадуючи про милі краї, символ безсмертя, невіддільний від життя:

“Козак, умираючи на чужині, просить:

Казав собі насипати високу могилу,

Казав собі посадити в головах калину:

Будуть пташки прилітати, калиноньку їсти,

Будуть мені приносити від родоньку вісти!”

Калина – це символ рідної землі, вірності отчого краю, батькової хати:

“Та знаю: мене колисала калина

В краю калиновім тонкими руками,

І кров калинова, як пісня єдина,

Горить в моїм серці гіркими зірками.”

Зворушливе і врочисте явище природи, коли калина цвіте. “Любуйся калиною, коли цвіте, а дитиною, коли росте”, і порівняння – “Розцвіла як калина”, “Цвіте як калина”, “Пишна як калина”. Калина цвіте – дівчина заміж готується. З калини плетуть гірлянди, нею прикрашають світлиці, весільні столи, коровай, ставлять калинові букети перед молодими, бажаючи їм вічної краси, міцного кохання.

Незрівнянний співун українських садів і дібров соловейко, мабуть, за виняткову, незвичайну красу вподобав калину. Він і гніз-

дується на калиновім кущі. Та найчастіше з калиною у цвіту порівнюють дівчину. І взагалі, калина – це символ дівчини, жінки.

Муз. А.Філіпенка, сл. Т.Шевченка “Зацвіла в долині”

До ранніх гінців весни належить **сон-трава**.

Диявола було вигнано з раю навесні, коли дерева та кущі стояли голі. Рятуючись від гніву Господнього, нечистий югнув за широке листя єдиної рослини, яка прикрашала сіру порожнечу. Але архангел Гавриїл все одно помітив його з неба і вибив із схованки громовою стрілою.

Звідтоді листя цієї рослини розсічене, ще й розпускається пізніше від квітів. Сама ж квітка схожа на густо опушені лілові дзвоники, які від найменшого подиху вітру погойдуються під соснами, і здається, нечутна музика бринить у повітрі. Мабуть, тому образ квітки так часто відлунюється в народних піснях, в художніх творах. Зустрічається вона у віршах Шевченка: “Не сон-трава на могилі вночі процвітає”...

У “Лісовій пісні” Лесі Українки:

“Вже й сон-трава
Перецвітати стала,
От-от зозулька маслечко сколотить,
В червоні черевички убереться
І людям одмірятиме літа”.

Муз. І.Кириліної на сл. Л. Татаренка “Сон-трава”.

Ще довкола біліють сніги, але як тільки сонце на весну поверне і трохи потепліє, на верболозах з’являться ніжні пухнасті котики. Це **верба** цвіте, нагадуючи, що весна вже не за горами. Яке прекрасне і зворушливе диво природи! “Зацвіла верба – прийшла весна”, – кажуть у народі. Пухнасті вербові котики – як вражаючий символ краси. Їх дарують коханим, вони тішать надію і звеселяють наше серце:

“Вербова гілка на столі
У мене розцвіла...
Прилинуть, серце, журавлі,
А в них на кожному крилі
Дар сонця і тепла.”

Здавна на Україні верба – улюблене дерево. Вона завжди росте біля людських поселень і осель:

“І досі сниться: під горою,
Між вербами та над водою

Біленька хаточка.”

Верби над ставом – традиційна прикмета українського села. Нею обсаджували ставки, береги річок, дороги: “Між ярами над ставами верби зеленіють”

Українська народна пісня “В кінці греблі шумлять верби”.

А що вже пісень про вербу, то й не злічити! Не менше, мабуть, ніж про калину. Як першого вісника весни, вербу найбільш пошанували у веснянках:

“Ой вербо, вербо,
Вербице!
Час тобі, вербице,
Розвисься!”

Верба – це символ юної дівчини, дівчини на виданні, палких дівочих почуттів. І побачення, і зустрічі, і розставання найчастіше у піснях під вербою.

Де ростуть верби, там чисті джерела води: “Ой у полі верби-ченька, там стояла криниченька”, або “Ой на городі під вербою стоїть колодязь із водою”, – співається в народній пісні. “Де срібліє вербиця, там здорова водиця”. Річ у тім, що верба – природний фільтр усіляких домішок. У річці воду для життя також брали під вербою. А де копали колодязі, на дно клали вербову дощечку, а невеличку, завбільшки з долоню – у відро з водою. Це поліпшує смак води, лікує її, надаючи “вербового духу”.

Здавна уславлені в нашому народі вербові вироби – човни, олійниці, корита, ложки, вулики, кобзи і бандури. А яка то радість була для кожного сільського хлопчика самому зробити вербову сопілочку, що видавала такі чарівні мелодії:

“Іграв би на сопілочці вербовій
Тужливу ту мелодію без слів.”

Українська народна пісня “Зоре моя вечірняя”.

Давні слов’яни вважали вербу священним деревом, вона уособлювала бога сонця Ярилу, що дав людям вогонь. Верба була символом родинного вогнища. Навколо дерева водили молоду пару. І магичні, і цілющі властивості має верба. Якщо з’їсти ранньої весни вербові сережки, то це збереже людину від лихоманки, зубного болю. Як символ увійшло дерево у християнські вірування. Тиждень перед Великоднем називається Вербним, Вербичем.

Самотня **тополя** край дороги чи села переносить людину думками у світ народних повір’їв та пісень про дівочу красу й вірність. Із

давніх-давен тополя на Україні є символом дівочої стрункості, краси та вірності:

“Як квіточка хорошая,
Як тополька статна,
І як лебідь білесенька,
Зовсім уся знатна.”

Висаджували тополі на узбіччях доріг. У народних повір'ях суха тополя віщує горе дівчині. І не один мандрівник, побачивши всохлу топольку серед гурту струнких зелених красунь, пришвидшував ходу: “Скоріше б додому, щоб побачити, привітати, почути любий голос милої. Як вона там без моєї опіки?” І поспішав до рідного дому. До тієї людини, яка своєю любов'ю зігрівала його серце, помножувала сили до життя. І тут тополя із символу дівочої краси та вірності вже переростала у символ рідної землі, Вітчизни як у Василя Симоненка:

“І коли впадеш ти на чужому полі,
Прийдуть за тобою верби і тополі”.

Під тополею чисте запашне повітря, тут легко дихати. Річ в тому, що ці дерева очищають повітря. Колись тополя допомагала й чумакам, які везли з Криму сіль та рибу. Вони завжди на ночівлю в травні намагалися зупинитися під тополями. Лягали на спочинок стомлені, розбиті цілоденною спекою, а прокидалися свіжі, бадьорі та прямували далі. Якщо людина дуже хоче пити, ковток звичайної води повернув би їй сили. Але води ніде немає. Людина відламує шматочок тополиної гілки і починає смоктати. Спрага поволі, а потім раптово зникає.

Муз. І.Шамо на сл. Ю.Рибчинського “Три поради”.

Існував на Україні звичай “водити топольку на Купала”. Високу на зріст і гарну на вроду дівчину вбирали у вінок з тополиного листя і ходили по селу, співаючи пісень:

“Стояла тополя край чистого поля,
Стій, тополенько, не розвивайся,
Буйному вітроньку не піддавайся.”

Мета цього звичаю – уславити дівочу красу, стійкість, готовність навіть тополею стати заради вірності коханому. А в котрій хаті дівчина народилася, то біля обійстя топольку садили. Існувало й повір'я. Якщо дитина уродиться горбата, треба стати під топольку, міцно обняти її, і вона має забрати горб.

Відлуння народного фольклору і в Шевченковому творі “Тополя”. Покохала дівчина козака, а він “пішов та й загинув”. З розпуки звертається вона до ворожки і від її зілля перекидається на тополю: “Таку пісню чорнобрива

В степу заспівала.
Зілля диво наробило –
Тополею стала.
Не вернулася додому,
Не діждалася пари;
Тонка-тонка та висока
До самої хмари”.

Українська народна пісня на сл. Т. Шевченка “По діброві вітер віє”.

У тополю перевтілюється дівчина і внаслідок родинних конфліктів, як у пісні “Ой чие ж то жито, чий ж то покоси”. Порівнюючи з гінким деревом вроду і статність дівчини у народі кажуть: “Пряма як тополя”, “Стоїть посеред двору як тополя”, “Гнучка як тополя”, “Струнка, тонка як тополя”.

Образ дерева у вірші *Олександра Олеся “На чужині”*:

Ой чого ти, тополенько,
Не цвітеш,
Чом пожовклу головоньку
Хилиш-гнеш?
Чом з вітрами-парубками
Не шумиш?
А засмучена-засмучена,
Мов з нелюбом заручена
Все мовчиш?
Тільки часом до хмариньки
Скажеш ти:
“Ой хмаронько, ой чаронько,
Не лети.
Зірви з мене листячко,
Це листячко-намистечко
Без краси.
У рідную родиньку,
На милую Вкраїноньку
Віднеси”.

Хміль – здавна улюблена в нашому народі в піснях оспівана рослина. Існував звичай одружувати молодят у пору цвітіння хмелю.

Вважалося, що в такій родині цвістиме-буятиме життя, мов хміль. В окремих місцевостях України хлопець освідчувався дівчині в коханні біля квітучого хмелю. Отже, рослина ця вважалася символом життя, тому й намагалися мати її в себе на городі. Оспіваний хміль у веснянках, купальських та ігрових піснях.

Але існує і зовсім протилежна символіка. У народі кажуть: “Хитра людина в’ється як хміль”. Про нього створені чудові загадки: “Без рук, без ніг, без черева злізе на дерево”, “Зелений звір на дерево тікає”, “Що росте вище лісу?”, “Що в’ється круг дерева?” Казковий цар Хміль увійшов у народні дотепи, жарти та каламбури: “Жили за царя Хмеля, як була людей жменя, чоловік та жінка”. Хміль – це й вид візерунка в народних вишивках.

Батьком Хмелем у піснях називали Богдана Хмельницького:

“Ой, Богдане, батьку Хмелю,

Славний наш гетьмане!

Встала наша Україна

На вражого пана.”

Ніжною, ласкавою залишається ця рослина в пам’яті народній: “В’ється біля дівчини, як хміль біля тичини”, “Хмеликом хлопчина в’ється, а в дівчини серце б’ється”, “Парубочок як хмельочок...” Хіба ж можна ще ніжніше назвати гарного хлопця? Отже, насамперед хміль – символ козака, парубка.

Українська народна пісня “Ой, хмелю ж мій, хмелю”.

Яке це несподіване і мальовниче диво, коли цвіте **льон**! Наче озеро блакитне! Здається, небо подарувало квітові свою незрівнянну блакитну барву і щедро розмило її навкруги. Батьківщина льону – гірські області Індії. Ця рослина має багату і цікаву біографію. Історія розвитку льноводства – це історія розвитку людської цивілізації, матеріальної культури людства.

Процес прядива, ткацтва, виробництва речей з льону на Україні – справа жіночих рук. І звичай такий був, коли в родині народжувалася дитина, баба-повитуха говорила: “Як младенець, сідай на коня, як младениця, берись до гребня”. Змалку треба було вчитися цього найпершого ремесла. Бути вмілою майстринею – не тільки традиційний обов’язок, але й ознака честі кожної дівчини, доброї господині. Біла пряжа – символ самої дівчини, пряжа тонка – символ дівочої витонченості.

Українська дівчина, жінка прядуть у щасті і в горі, в надії і сподіваннях. Згадаймо: прядсти збиралися довгими осінніми та зимо-

вими вечорами в одній хаті дівчата, куди й парубки сходилися. Це прикмета дівування, де і робота, і пісня, і жарти:

“Упав сніжок на обліжок, бо час йому впасти,

Прийдуть дівки на вечірки та будемо прясти”.

На Україні збереглося багато чудових народних пісень про льон з образними милозвучними назвами.

Українська народна пісня “Поза лісом зелененьким”.

Наставляла молодят у довгу життєву дорогу баба Марія: “Багато не казатиму, бо й не слід. Гарно ви спаровані. Щоб вам гарно було все життя як зараз. А в дорогу візьміть це зіллячко. Хай воно завжди буде при вас. Не бійтеся. Це не чари, а любисток. Хто ним користується, того він любить і щастя йому дає.”

Любисток – символ рідної землі, який додає і наснаги, і сили.

Хороші люди носили любисток завжди при собі. Як важко їм, чи чогось посердяться, то візьмуть і понюхають його. І так легко на серці стане – всяка скрута відпаде. Справді чудодійну силу має любисток. Він заспокійливо діє на людину. Чи не траплялося вам чути отаке: “Вона така гарна з лиця, як у любистку купана”? Бо то й справді так. Через те в неї і шкіра білесенька, рівнесенька, і коси шовкові, пишні – у любистку їх мила. А як гарно пахне! Колись хату тих, що побралися, любистком обсипали, щоб любов із ними вічно жила, щоб усіляке лихо до них не чіплялося.

Муз. О. Білаша на сл. С. Пушика “Любисток”.

Майже у всіх на селі коло хати ростуть мальви. На високій стрункій стеблинці квітки туляться одна до одної знизу й до верхечка. Існує така бувальщина про походження цієї квітки. Давно те діялось. Важко тоді жилося на Україні. Бо різні вороги зазіхали на багаті її землі. То лихі кримчаки налітали, то поляки, то турки. Та все грабували бідний наш народ. Худобу виганяли, а людей забирали в рабство. Полювали за нашими красунями-дівчатами і продавали їх у своїх краях.

Одного разу вдерлися вони в невеличке село – з півсотні дворів, – та люди не здавалися ворогам. Хто вхопив косу, хто вила, хто сокиру і захищалися, як могли. А один хвацький козак сотник Грицько Кандиба своєю шаблокою проти десяти ворогів бився. Обступили Кандибу татари, мов хмарою коло його хати. Довго він відбивався та сили були нерівні. Порубали його тіло вороги, пограбували його хату, дружині Домці накиннули аркана на шию й потягли за собою...

А була в них донька Меланія, а в народі Мальвою звалася. Дуже гарна була, розумна та добра. Шанували її люди на селі. Ще змалку мати навчила Мальву знатися на всякому зіллі, готувати ліки з трав проти різних хвороб. От вона й допомагала людям.

Як побачила Мальва, що маму на аркані повели, вибігла зі своєї схованки, аж тут і батько порубаний лежить. Не тямлячи себе з відчаю, вхопила залізні граблі та одного напасника вбила, а сама втекла до лісу. Їхній отаман угледів красу дівчини, наказав шукати її в лісі, обіцяв нагороду тому, хто ввіймає Мальву. Та хіба односельці викажуть свою рятівницю? Не один ворог уже зазнав смерті від її руки, вороги тремтіли, як тільки чули ім'я Мальви.

Та знайшовся-таки один запроданець. Була важка осіння негода. Прибилася Мальва в село до козака Омелька Нагнібиди. Мокра вся, хвора. Треба б їй вигрітись, напарів із трав попити. Отоді й вгледів Мальву той запроданець і розказав басурманам. Наскочили вони, схопили Мальву, порубали її тіло на шматочки й розкидали на всі боки. Від того, кажуть люди, розрослося скрізь оте чудове зілля, яке в народі називається Мальвою. І село те називалося Мальвині Граблі.

Мальва – це символ рідної землі, рідної оселі:

“Наснились мальви, рута-м'ята,
І скрип криничний журавля,
І смерекова отча хата,
Котру давно покинув я”.

Муз. П. Дворського на сл. М.Бокая “Смерекова хата”

При згадці про **вишню** на пам'ять одразу ж приходиться така близька і люба серцю поезія Шевченка:

“Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають, ідучи, дівчата,
А матері вечерять ждуть”.

Вишневий сад – це найбільш поширений пісенний образ з багатою символікою. Яких тільки несподіванок не відкриває цей сад, чого тільки в ньому не діється! І насамперед, мотив кохання. Дівчина до свого милого звертається: “В вишневім саду я ж твого коня пасла”.

Здавна вишневий сад росте біля наших осель як ознака маєтності, достойності. Згадаймо, що старий молодій обіцяє: “Куплю тобі хатку та й ще сіножатку, і ставок, і млинок, і вишневий садок”.

А які річки з цього саду витікають!..

Українська народна пісня “Тече річка невеличка з вишневого саду”.

Кохання парубка під вишнею, розквіт молодечих почуттів – це сюжети, часто повторювані в піснях.

“Сидить голуб на черешні,
А голубка на вишні.
Ой, скажи, скажи, серце-дівчино,
А що в тебе на мислі?”

Вишня кучерява, як і приворотний знак у коханні:

“Ой вишенька, черешенька,
Зверху кучерява,
Дівчинонька козаченька
Та й причарувала”.

Закоханий парубок із соловейком на вишні порівнюється:

“Ой, у саду на вишеньці
Соловейко щебетав,
Під вишнею козаченько
Дівчиноньку улещав”.

Ніжне, лагідне ставлення до вишні у народній пісні. Це переважно жіночий образ. З нею асоціюється почуттєвий світ дівчини, її молодість, незайманість:

“Ой як вишня, як черешня ягідками рясна,
Молоденька дівчинонька на личенько красна.
Ой чия то черешенька, ой чия то вишня?
Ой чия то дівчинонька на вулицю вийшла?”

З деревом пов’язується дівоча молодість:

“Рости, рости, вишенько, бо ти зелененька,
Гуляй, гуляй, дівчинонька, поки молоденька”.

А парубок каже:

“Ой в саду, в садочку
Та зацвіли вишні,
Вийди, вийди, моя мила,
Або сестру вишли”.

Муз.С. Сабодаша на сл. З. Бичкової “Вишні”.

Супроводжує вишневий сад людину з дитинства і до кінця життя як символ материнства й рідної домівки: “Рано мене зустрічала мамина вишня в саду”.

В Івана Драча образ вишні як символ України, що з’являється в останні моменти життя Тараса Шевченка:

“Цілу ніч на дворі вис хуга,
Плаче, деренчить в віконнім склі.
Ні дружини, ні дітей, ні друга –
Тільки гілка вишні на столі”.

“Синє як **терен**”, “Очі чорні як терен”, “Чорні очі як терночок, а брівоньки як шнурочок” – це найбільш поширені народні порівняння. Дуже часто з терном пов’язаний мотив зради, розлуки, невірності в коханні. Інколи в піснях вираз “виламувати терен” означає долати перешкоди вірному коханню:

“Де ж той, мамо, терен, –
Я піду ламати,
Де ж ти, моє щастя,
Я піду шукати”.

У піснях про кохання терен зустрічається часто і має різне обличчя. Іноді терен – виразний символ вірної єдності і злагоди: “Ой, у лісі у лісочку терен поцвітає, Сидить голуб на дубочку, голубка літає”.

З тернами порівнюють зрадливе або невідступне серце дівоче: “Ой ти, дівчино, з горіха зерня, Чом твоє серденько колюче терня?”

Терен згадується і як ознака запустіння: “Не вертаються три брати, По світу блукають... А три шляхи широкії Терном заростають...”

По-різному дивиться на нас терен, викликає в нас різні думки, почуття: то він символ суму, страждання, а то створює елегантний настрій... Але як художній образ, він найвідоміший за піснею “Цвіте терен”, що з покоління в покоління звучить так емоційно вражаюче. Що ж то за життя без любові? Душевний світ ще часто-густо такий далекий від гармонії. І поки буде так, до щему, до сліз братиме в полон душу однаково юну і старечу ця пісня.

Українська народна пісня “Цвіте терен”.

Народна пісня... Проста і прозора, вона водночас є великою і нерозгаданою таємницею нашого буття. Бо ж приходять до нас із колискою матері і залишається до останнього подиху, щоб зігрівати душу світлою ніжністю, смутком чи втіхою...

А як змінюються люди, коли співають: серйознішають, гарнішають юні обличчя і молодіють, променяються радістю очі людей літніх, немов повертається до них нерозтрачений вогонь юності.

Кажуть, що той, хто співає, не здатний на підлість або сліпу ненависть, зраду чи насильство.

То ж співаймо, і хай наші душі будуть джерельно чистими, як наші одвічні пісні...

Українська народна пісня “Ой і зійди, зійди ти, зиронько та вечірняя”.

“СТРУНИ СЕРЦЯ”

(про виникнення та розвиток українського романсу)

Музика і поезія вийшли з одного джерела – з душі людини, з глибинного світу її почуттів. Інакше хіба б могло виникнути таке диво як пісня? Радісна й журлива, сповнена тривоги і мрій про щастя, вона стала постійним супутником людини. Скільки весняних гроз прошуміло над закоханими, скільки вони проспівали своїх пісень!.. Пам’ять серця, яка, за словами О. Пушкіна, глибша від пам’яті розуму, зберігає ту пісню – вічну музику поколінь. Упродовж віків пісні безперервно розвивалися, народжувалися нові їх різновиди. Збагачувався внутрішній світ людини і розширювалася сфера ліричної пісенності. Так поступово народився її новий жанр – романс.

Термін пісня-романс найбільш відповідає сутності жанру, що став перехідним від народної пісні до романсу. Важливу роль у його становленні та розквіту відіграли українські поети XVIII ст., здебільшого музично освічені люди, а також численні невідомі автори – вихованці Київської академії, колеґіумів, кобзарі, лірники.

Найпопулярнішою з пісень-романсів XVIII ст. стала “Їхав козак за Дунай” Семена Климовського. Вона має надзвичайну долю. В епоху Вітчизняної війни 1812 року як символ нашої звитяги, пісня поширилася в Росії і в країнах Європи. Пісня привернула увагу багатьох композиторів. Її аранжували Бетховен, Вебер, Дальвімар та інші. Вже на початку XIX ст. вона звучала в Німеччині, Франції, Польщі, Чехословаччині, Англії. Як символ мужності, душевної чистоти й відданості, пісня увійшла в духовне життя і культуру багатьох народів.

“Із пісні, з пісні вирости Бетховен,
Чайковський, Лисенко та Леонтович,
Шопен із пісні виріс, чародій,
І Римський-Корсаков, казкар поважний,
Із пісні – як троянда із шипшини! –
Шевченко й Леся вирости із пісні.
До неї Пушкін спраглий припадав,
Живився Гейне піснею народу”.

Звучить “Їхав козак за Дунай” С. Климовського.

Великого значення для розвитку пісень-романсів мала творчість українських поетів-романтиків О. Афанас'єва-Чужбинського, В. Забіли, Є. Гребінки, М. Петренка, які опоетизували інтимні переживання людини – любов, вірність, збагатили культуру вірша, щедро вводили у свої твори фольклорні мотиви.

О. Афанас'єв-Чужбинський “Там, де ятрань круто в'ється”

Мабуть, не знайдеться у нас людини, яка б не знала таких творів як “Скажи мені правду” О. Афанас'єва-Чужбинського, “Гуде вітер вельми в полі”, “Не щебечи, соловейку” В. Забіли, що відзначаються емоційною щирістю, близькістю до українського фольклору:

“Сидить собі козаченько, думає, гадає,

Сам зостався на чужині, дружини немає.

Нема в мене дружиноньки, ні щастя, ні долі,

Сам зостався на чужині як билина в полі”.

Муз. М. Глінки, сл. В. Забіли “Гуде вітер вельми в полі”.

Тяжко-важко в світі жити

Сироті без роду:

Нема куди прихилитися, –

Хоч з гори та в воду.

Утопився б молоденький,

Щоб не нудить світом,

Утопився б – тяжко жити,

А нема де дітись.

Муз. М. Глінки, сл. В. Забіли “Не щебечи, соловейку”

Романс “Скажи мені правду” О. Чужбинський присвятив своєму приятелю шкільних років нашому землякові Євгену Гребінці, з яким одночасно навчався і жив.

“– Е, ні! – скажеш мовчки, – скосивши билину,

Хоч рано і вечір водою полий, –

Не зазеленіє: кохай сиротину,

А матері й батька не бачити їй!”

Сл. О.С. Афанас'єва-Чужбинського “Скажи мені правду”

“Дивлюсь я на небо”... Українська народна пісня. А чи народна? Чи не має вона авторів – поета і композитора? Так, пісня “Дивлюсь я на небо” авторська. Поезію створив сучасник Пушкіна і Шевченка український поет Михайло Петренко. На жаль, ми про нього знаємо небагато. Відомо, що народився він у 1817 році на Донеччині, рано лишився батьків і, переїхавши до Харкова, кілька років працював, щоб заробити кошти на навчання в університеті. Там

же у Харкові опублікував свої перші літературні спроби. Подальша доля М. Петренка не відома, не знаємо, навіть, коли він помер. Можливо, позабули ми б ім'я поета, якби не пісня “Дивлюсь я на небо” та “Взяв би я бандуру”. Пісню “Дивлюсь я на небо” поклала на музику донька харківського фольклориста Александрова Людмила. Одразу ж обидві пісні поширилася на Харківщині, а згодом по всій Україні. Вони так запали в людські серця, що на авторство вже ніхто не зважав. З'явилися місцеві варіанти цих пісень. Цей твір так сподобався Тарасові Шевченку, що він власноруч записав його у свій альбом.

Пісня “Дивлюсь я на небо” дійшла до наших часів і нині полонить шанувальників у обробці українського і польського композитора, піаніста і педагога Владислава Заремби. Мине більш як сотня років, і ця невмируща перлина пролунає з уст Павла Поповича в космосі, а назавтра її знов відкриють для себе люди планети.

“З смутком буду по білому світу блукать,
Взявши ліру журливу з собою,
Буду сльози свої розливать,
Буду в тиші пісні з них складать
І дивитись на небо з журбою”.

Муз. Л. Александрової на сл. М. Петренка “Дивлюсь я на небо”

Владислав Заремба написав понад 30 пісень на слова Тараса Шевченка. Він автор таких відомих творів як “Така її доля”, “Де ти бродиш, моя доле”.

Спив до дна я прикрій келих
За здоров'я долі.
І з похмілля моє серце
Розривають болі.

Нащо ж, мила, мої думи,
Нащо твої чари,
Коли з ними враз по серцю
Бродять чорні хмари?

Муз. В. Заремби на сл. Т. Шевченка “Де ти бродиш, моя доле?”

З покоління в покоління переходять такі шедеври романсової лірики, як “Вечір надворі”, “Ой ти дівчино зарученая”, “Чи я в лузі калина була”, “Місяць на небі”, “Ой зійди, зійди, ясен місяцю”, автори яких давно забуті, а вони – безіменні пісні-романси – живуть у пам'яті народній.

Пісня-романс “Ой, зійди, зійди, ясен місяцю”

“Буду терпіти велику муку,
Поки не скаже: “Дай, серце, руку!”
Вийду на поле, на ту мураву,
Де я з миленьким мала забаву.
З різного цвіту вінки заплітала,
Біленьким личеньком всіх чарувала”.

Пісня-романс “Ой ти, дівчино зарученая”

“Затремтіли струни у душі моїй...
Ніжна, ніжна пісня задзвеніла в ній...
Що ж до їх торкнулось? Чи проміння дня,
Чи журба і радість, і любов моя?!”

Пісня-романс “Місяць на небі”.

Влітку 1854 року син священика із села Хомуць на Поділлі Степан Руданський перейшов на останній курс Кам'янець-Подільської духовної семінарії. На домашньому святі з цього приводу він зустрівся із своєю Беатриче. Звали її Манею Княгницькою. На недовгому своєму віку Степан уже не знав ані дівчини, ані жінки, котру кохав би сильніше, пристрасніше. Вони освідчилися, домовились, що наступного літа, коли він закінчить навчання, вони поберуться. Та не так сталося, як гадалося...

Степан рішуче відмовляється від духовної кар'єри всупереч волі батьків і вступає до Петербурзької медико-хірургічної академії. Думав, що новизна побуту, гамірне життя розвіє дівочий образ і тугу в серці. Розтануть вони, мов хмаринок біла зграя. Та не минається. Наче зараз чує Маніні слова на прощання: “Не судилося, Степаночку, нам у парі бути. Віддадуть мене за нелюба. А ти собі іншу знайдеш...”

Пісня вилилася на одному подихові. Напрочуд прозорого і сонячного дня, які не так часто трапляються над Невою, народилася така ж прозора пісня – одна з найкращих у пісенному мистецтві України. Сталося це 26 липня 1856 року. Хвороби, злидні звели в могилу Степана на півдорозі життя. Відійшла в небуття і та, котрій ми завдячуємо народженням шедевр. А пісня живе, хвилює людські серця, пробуджує в них найкращі почуття і поривання. “Степан Руданський, – сказав Максим Рильський, – заслуговує на найдорожчий у світі титул – титул народного поета. Він уплів до українського письменства свою барвисту, нев'янучу квітку, полишив у спадок пісню, котрій дзвеніти, докіль віятиме вітер, світитиме сонце, докіль житимуть на землі люди”.

Сл. С. Руданського “Повій, вітре, на Вкраїну”.

“Мені здається, – може, я не знаю, –

Було і буде так у всі часи:

Любов як сонце світу відкриває

Безмежну велич людської краси.

І тому світ завжди благословляє

І сонце, що встає, і серце, що кохає”.

Українська народна пісня “Ой у полі вітер віє”

Чи бували ви в Седневі на Чернігівщині, що розкинувся на правому березі задумливої річки Снов, чи бачили ви її вповиті зеленими берегами тихі води, зелені луки, незорі краєвиди, що зливаються ген далеко на обрії з мрійливим небом? І Седнів, і Снов, і вся нев’януча краса цієї землі полонили і сьогодні полонять багатьох письменників і художників. Місця ці оспівав Тарас Шевченко, любив цей чарівний край його друг художник Жемчужников, проникливо відобразив нетлінну вроду чернігівської землі художник Гавриленко та багато інших митців. Теперішній Седнів до заснування Чернігова був головним містом-фортецею Сіверської землі. Тут хоробре військо чернігівського князя Святослава Ярославича розгромило половецькі полчища.

Багатьох притягувала в Седневі садиба братів Лизогубів, де була добре обладнана малярська майстерня. Саме в Лизогубів 1847 році Тарас Шевченко написав поему “Відьма”, передмову до нездійсненого видання “Кобзаря”. Гостем Лизогубів бував і чернігівець, український письменник, поет-байкар Леонід Глібов. Саме з його перебуванням тут пов’язують виникнення лірико-медитаційного вірша “Журба”, що став народною піснею “Стоїть гора високая”. Пісня народилася спочатку як вірш, який увійшов в українську літературу як одна з її поетичних перлин. Прості щирі слова пісні примушують замислитись над життям.

Сл. Л. Глібова “Стоїть гора високая”.

Пісня-романс виявилася надзвичайно стійкою й життєздатною. Протягом усього XIX ст., коли розвинувся професійний романс, музиканти-аматори й далі продовжували творити пісні-романси, інтонаційно оновлені, з широкою образною палітрою. Так визріли умови для народження класичних зразків українського камерно-вокального мистецтва:

Його любили, він любив, –

Старий як світ сумний мотив.

Це не про нас, але для нас
З глибин віків звучить романс.
Звучить і вчить: живіть, любіть,
Коханих ревно бережіть,
Щоб не ятрив душі мотив –
Його любили, він любив”.

Сл. М.А.Славінського “Коли розлучають двоє”

“О перекинь моста, моя немудра пісне,
До радощів людських, і до людських зусиль,
Хай сонцем ранішнім мій тихий вечір блисне,
Хай людям принесе це слово благовісне
Журбу цілющу й животворний біль!”

“МОЯ СТЕЖИНА”

**(Концерт-бесіда, присвячений пісенній творчості видатного
українського композитора, нашого земляка П.І.Майбороди)**

Полтавщина – край щедрий на таланти не лише місцевого, а й світового значення. Коли дошукуватись витоків обдарування Платона Майбороди, то, окрім “Божої іски”, треба мати на увазі оті сотні розлогих, як полтавські степи, пісень, що увійшли у побут селянина як решетилівська вишивка та опішнянські куманці. І легендарна Маруся Чурай, і по козацькому здоровий гумор І. Котляревського, і магічне слово безсмертного М. Гоголя, і Лисенкова неземна музика.

Кріпке, надійне і щедре підгрунття. Настільки щедре, що не поскупилося з якогось хутора Пелехівщина, з однієї хліборобської родини Майбород благословити у світ одразу двох видатних композиторів-братів Георгія та Платона

Вірш Б. Олійника “Наш ювіляр”, присвячений 70-річчю Платона Майбороди

Їх, дітей, у матері Дарії Єлисеївни було п’ятеро. А виростила тільки двох кучерявих синів. Народилися обоє в один день – першого грудня. Тільки з різницею у п’ять років.

Співоча Пелехівщина, що у Глобинському районі, була тим чистим джерельцем, у якому щовечора умивалась сумовита і тривожна мамина колискова їхнього дитинства. Все починається з пісні: дитинство і юність, праця і мрія, любов і розлука. А пісня починається від колиски, над якою вибруньковується материнська колисанка, яка до віку буде матір’ю всіх пісень:

“Де сонце встає від роду твоє,

Там пісня дитинства – колиска твоя.
Згадай рідний край, рідну землю згадай,
Що в дорогу дала тобі вічний вогонь”.

Муз. П. Майбороди на сл. А. Малишка “Вогник”

У щасливій сорочці народився майбутній композитор. А простіше сказати: злежав його полтавський пісенний край. Через багато років поет Андрій Малишко напише:

Пелехівський вітре мій високий,
Пружносиній в заводях, як дим,
Чародій в мелодіях і в соках,
Як і ті, що вирости під ним.
Ті, що стали людям на приміті
Ритмами і сурмами в світи,
Лисенкові учні знамениті,
Два хороші хлопці – два брати”.

Таємниця народної пісні ще з раннього дитинства вестиме його в чарівний світ звуків та барв щедрої землі батьків. Безліч несподіваних запитань поставить перед ним ота пісня і сама ж дасть відповідь:

“А що сходить без насіння?

А що росте без коріння?

А що грає, голос має?

А що плаче, сліз не має?

Сонце сходить без насіння,

Камінь росте без коріння,

Скрипка грає, голос має,

Серце плаче, сліз не має!”

Де, коли, від кого почув він уперше ці схвильовані й проникливі слова, цю ласкаву і зажурену мелодію? Може, від співучого батька, мудрого та роботячого сільського садівника, який невтомними оповідями й піснями про своїх дідів-чумаків тривожив допитливу дитячу душу? А може, від веселих і талановитих дядьків Івана та Віктора, котрі були найпершими вчителями музики і співу для маленького Платона?

Муз. П. Майбороди на сл. П. Воронька “Про вороного коня”.

У важку годину на пісенному роздоріжжі Платону зустрічається добра і мудра людина, відомий композитор і педагог Левко Михайлович Ревуцький. Ім'я свого вчителя, старшого друга і порадника Майборода вимовляє із синівською теплотою в голосі, з

гордістю і шаную. Він стає учнем Ревуцького в музичному училищі. Майборода зрозумів, що музика вимагає глибоких знань і повсякденної праці. Ох, і нелегко було Платонові у перші роки навчання! Якось незручно бувало з'являтися в стареньких парусинових черевиках, пофарбованих зубним порошком, у блаженській сорочині, любовно залатаній на ліктях натрудженими руками дорогої матері. Однак юнака не злякали труднощі, він звик до них змалку.

Платон опановує теоретичні основи музичної творчості, а під час літніх канікул не пропускає жодної нагоди поїхати в далекі фольклорні експедиції, де старанно записує народні мелодії. Чотирічний курс училища Майборода пройшов за два роки. Крім спеціальних дисциплін, він захоплено вивчає класичну і сучасну музику, сприяло цьому бурхливе мистецьке життя Києва.

Муз. П. Майбороди на сл. А. Малишка “Київський вальс”

Цей вальс Майборода разом з поетом Андрієм Малишком напише значно пізніше. А зараз... Була війна. Той перший бій, з якого санітар Майборода під ворожими кулями виносив тяжко поранених бійців... Була хорольська “яма смерті” де він опинився разом із братом Георгієм. Була фашистська неволя-каторга. І був переможний похід у лавах нашої армії по далеких містах і селах Європи. То ж не дивно, що в післявоєнний час, закінчивши консерваторію, Майборода пише симфонічну увертюру “Прометей”. Це була його дипломна робота. Образ нескореного народу стане також основою його перших творів: “Пісня про Дніпро”, “Розлягалися тумани”, пісень про рідну землю.

Починаючи з 50-их років, його пісні набувають широкого громадського розголосу. Вони стають народними. Глибоко запали в душу Платону, тоді ще юнакові, слова Левка Ревуцького: “Хочу вам сказати, Платоне, джерелом для нашої творчості, невичерпним джерелом я підкреслюю, – є народна пісня. Запам'ятайте це на все життя! Вчіться у народу, там шукайте для себе натхнення і творчої наснаги.”

Так, саме пісня – цей невичерпний прояв народного генія, найдорогоцінніший скарб народної мудрості – надихнула Платона Майбороду на творчий подвиг. Ним написано біля двохсот пісень, вокально-симфонічні твори, музику для багатьох театральних вистав, художніх кінофільмів. Микола Сом згадує: “Якщо все гарне починається з пісні, то наша юність почалася з ліричних пісень Платона Майбороди та Андрія Малишка. Це було в Києві, на вулиці Освіти. Тоді ще та вулиця називалась Шоста Нова. Там справді все

було нове: нові люди, будинки, пісні. Бузковими вечорами з навстіж розчинених вікон, з юних закоханих сердець злітали в чарівний світ “Київський вальс”, “Білі каштани”, “Ми підем, де трави похили”, “Ти – моя вірна любов”, “Пісня про вчительку”. Хлопці та дівчата, студенти та будівельники дружно змагалися, хто кого переспіває:

“Добре, що серце не має омани,
Добре, що наші дороги кипучі,
Хай над тобою ті білі каштани
Вічно цвітуть, як дніпровські кручі”.

У кожного твору є своя історія, своя біографія. Одного разу, розбираючи пошту, композитор натрапив на два листа, які схвилювали його співзвучністю з власними думками. У них київські студенти просили написати пісню про рідне місто, про його чудову красу і, звичайно, про любов. “Того ж дня, – згадує композитор, – я показав ці листи моєму другові Андрієві Малишку. Ідея написати пісні про Київ захопила поета. Незабаром Андрій Самійлович дав текст майбутніх пісень. Перша з них звалася “Білі каштани”, друга – “Київський вальс”. Доля цих пісень дуже щаслива, після виконання творів по радіо їх заспівали по всій Україні”.

Муз. П.Майбороди на сл. А. Малишка “Білі каштани”.

Ліричні пісні займають чи не найбільше місце в доробку композитора. Найкращі з них народилися завдяки щасливому співавторству з поетом Андрієм Малишком. Це була справжня дружба двох закоханих у народну пісню, таких органічно сумісних за природою таланту людей.

“Ми подружились, до праці охочі,
Ми побраталися в доброму ділі,
Як ми співали осінньої ночі –
Карії очі та рученьки білі”, – писав А. Малишко.

За словами дружини композитора, співачки Тетяни Винниченко, “...з Андрієм Малишком пісні народжувалися швидко. Поет і композитор розуміли один одного з півслова”. Одного похмурого дощового вечора зібрались Малишко та Майборода в затишній квартирі композитора й імпровізували. Один перебирав клавіші рояля, добираючи мелодичні звороти, барвисті гармонії, а другий у півголосу зіставляв різні віршовані рядки. Раптом одна з мелодій привернула увагу обох. І зародилася пісня. Вона складалася швидко. Так швидко, що не було часу пошукати чистого аркуша паперу, щоб записати слова. І поет записав їх на звороті коробки цигарок “Каз-

бек”, яку композитор зберігав як реліквію, причому віршований початок написав сам композитор. Це була пісня “Ми підем, де трави похилі”. Це справжній ліричний гімн юності, красі і коханню, це найчарівніший зразок української пісенності.

“Зачепився місяць за вербову гілку,
З чистого джерельця вечір воду п’є.
А в бузковій тиші голос перепілки
До любові кличе, що у серці є.
Я землі цієї паросток земний,
Я цієї висі крапля дощова,
Заплелись у мене, приросли до мене
Жито і дерева, квіти і трава”.

Муз. П. Майбороди на сл. А. Малишка “Ми підем, де трави похилі”.

Набагато пізніше Платон Майборода напише “Пісню для тебе” на слова Михайла Ткача, де ніби простежує пройдений шлях і стверджує, що

“На довгій дорозі,
Як віра в тривозі,
Потрібен товариш і друг”.

Муз. П. Майбороди на сл. М. Ткача “Пісня для тебе”

Щовесні тисячі юнаків і дівчат прощаються зі школою, дзвонить останній дзвоник, палахкотять барвисті букети квітів і лине в простір така здавна знайома мелодія: “Вчителько моя, зоре світова...” Скільки поколінь молодих вона проводжала в дорогу зі шкільного порога у велике життя! Скільки мудрих і сяючих доброю усмішкою облич учителів постає в нашій пам’яті, коли ми чуємо цю пісню! Вона була присвячена улюбленій вчительці Олені Павлівні Дзіваківській, з якою композитор спілкувався до останніх днів її життя.

Муз. П. Майбороди на сл. А. Малишка “Пісня про вчительку”

Ця пісня своєю художньою образністю тісно пов’язана з творами композитора та поета про матір. Вона – ніби один з кольорів пісенної веселки, яку створили ці два натхненні митці. Своєю піснею “Рідна мати моя” або “Пісня про рушник” вони започаткували в українській пісенній ліриці цю тематику, здавна таку близьку народові.

Цікава історія створення пісні “Рідна мати моя”. Коли композитор працював над музикою до кінофільму “Літа молодії”, то в

невеличкому епізоді, де герой фільму частує свою подругу сніданком, дбайливо загорнутим матір'ю у вишиваний рушник, режисер фільму запропонував уникнути звичайного побутового діалогу, а дати узагальнений образ материнської любові, музичний символ материнського напуття, яке світить юнакові на його життєвому шляху. Ця ідея сподобалась Майбороді настільки, що він написав пісню... за один день. “Мимоволі пригадалося моє рідне село Пелехівщина на Полтавщині, – згадує композитор, – рідна мати моя, що проводжала нас, синів, у далеку дорогу. Її добрі слова, ласкаві очі, її руки, що пахнули хлібом. І весь час, поки я працював над піснею, образ матері був незримо зі мною”.

Платон Іларіонович одразу подзвонив Андрію Малишку в саторії “Конча Заспа”, де поет відпочивав, і дав йому розмір вірша:

“Рідна мати моя, ти ночей не доспала,
В тихім шелесті трав ти мене сповила.
І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала,
І рушник вишиваний на щастя дала”.

Вранці другого дня поет по телефону диктував вірша. Він залишив перший куплет таким, яким його написав Майборода, і змінив тільки другий рядок. Ця пісня увібрала в себе всю ніжність і теплоту, м'яку задуму та чарівну наспівність народних пісень-романсів. Вона одразу увійшла в музичний побут, полюбилася і молодим і літнім слухачам. Перелетівши кордон нашої країни, вона зазвучала англійською, іспанською, чеською, болгарською та іншими мовами народів світу. Над твором стоїть коротенька, але така багатозначна посвята: “Моїй матері”. Невідомо, хто з авторів її написав, але впевнено можна сказати, що і Платон Майборода, і Андрій Малишко, які написали пісню, а також усі, хто її співає, присвячують цю пісню своїй матері. Першим виконавцем “Пісні про рушник” був Олександр Таранець. Він же виконав її Майбороді, проводжаючи його в останню путь. У чому ж сила пісні? В чому її такий могутній вплив на людей? А сила її в тому, що писана вона не ріденьким сиропом, а кров'ю серця людського, що вона має живу і ніжну душу та широкі крила, які вмінють високо літати.

“Одgrimлять мелодії судьбою,
І відкотяться важкі громи,
Але ми з тобою, ми з тобою
Назавжди залишимось людьми.

То нелегко, друже, в суєслов'ї,

Де складна і де терниста путь,
Дати пісню з крові, із любові,
Що її сніги не заметуть”.

Муз. П. Майбороди на сл. А. Малишка “Пісня про рушник”.

Це було невдовзі по смерті матері композитора. Платон Іларіонович порався в гаражі, біля машини. Підійшла незнайома жінка і подала йому аркуш паперу. Вірш, написаний на цьому аркуші, сподобався композитору. Місяців зо три виношував композитор пісню і, нарешті, вона з’явилась, як синівський пам’ятник Неньці. І син іде до матусі в пісні. А пісня його пролягла до оспіваного заповітного рушничка, до пам’яті матері, усмішка якої крилом веселки кличе синів з далеких доріг додому, де, як колись, як давно, повно цвіту в саду.

“Благословенні будьте, мамо,
Я чую ласку ваших рук.
Ваш голос пізнаю так само,
Як через тисячі розлук,
Ловлю душею кожен звук,
Який знайомий, рідний змалку,
Бринить щовечора, щоранку”.

Муз. П. Майбороди “Я до тебе у пісні іду”.

“...Пам’ятаю, стояла чудова київська осінь. Ми з поетом Тереном Масенком ходили в парку над Дніпром. Славутич відсвічував свинцем. А над землею стелилось мереживо осіннього туману. Золоте листя під ногами... Блискучі плоди каштанів...Хвилинний поетичний настрій, нав’язаний цим осіннім пейзажем був стимулом до створення пісні “Любов моя” на слова Масенка”, – згадує композитор.

Автор слів Терен Масенко писав, що “Майборода ще довершував мелодію, і просив тут же, біля рояля написати вірші для неї. Він навіть трохи змінював задумане, вслухаючись в розмір поетичного твору...Мене в ті дні полонила туга за молодістю, якісь неясні собі самому скарги і жалі. Мене вразило, що настрої мелодії нової, щойно народженої, такий близький до мого власного відчуття розлуки й печалі. Так почалася строфа:

“Знову осінь над гаями,
Жовтий лист сади встеля,
За далекими полями
Ти живеш, любов моя...”

Всі куплети пісні були написані біля рояля поступово і швидко, а вже через тижнів два, їдучи з Андрієм Малишком на узбережжя Дніпра, ми великим гуртом голосно виспівували:

“Ще недавно ми ходили
По зарошених стежках,
А тепер тумани вкрили
Шлях дніпровський, дальній шлях”.

Ніби кепкуючи над власними смутками, розлуками й печалюми... Бо в товаристві, де ми щиро любили один одного, забували про всі інші переживання: ми були щасливі!”

Муз. П. Майбороди на сл. Т. Масенка “Любов моя”.

Всі знають видатного українського прозаїка Михайла Стельмаха. Платон Іларіонович створив музику до кількох його театральних вистав. Та, може, не всі знають, що він писав ще й вірші. Якось Михайло Панасович запропонував композиторові вірша. Так була написана “Елегія”, але слів для пісні було замало. Майборода попросив письменника дописати один куплет. Той обіцяв це зробити, але чи за браком часу, чи за якоїсь іншої причини, не виконав обіцянки. І Майборода дописав сам:

“І коли схилюся у борні, в тривозі,
Хай вітри лютують, хай мечем – гроза,
Я степи покличу, верби при дорозі,
І зігріє душу чистая сльоза”.

Муз. П. Майбороди на сл. М. Стельмаха “Елегія”.

“Вже птахи збираються у вирій,
І змахне крилами голуб сивий.
Не забути нам у синім вирі
Нашого кохання дивне диво”.

Муз. П. Майбороди на сл. В. Сосюри “Бабине літо”.

Остання пісня у творчому дуеті Майбороди і Малишка – “Моя стежина”. Слова поет написав уже в лікарні. Музики йому так і не довелось почути... Це лебедина пісня поета, де глибоко осмислюється життя. Це пісня-роздум, чиста як сповідь, пісня-спогад і дума про майбутнє. Адже з малої стежини починається велика дорога, як із струмочка – океан. На зустрічі із земляками Платон Майборода сказав: “Мій друг, мій брат, моя пісня – Андрій Малишко прощався з життям своєю стежиною. За дев’ять днів до смерті він залишив в уяві лікарняну палату і полинув до білої сільської хати, став босоніж на стежину, як давно колись маленьким хлопчиком і вийняв із свого

серця слова цієї пісні. Невмирущі слова. Поет пішов з життя, але не з серця людського... Бачу його живим, привітним, до болю закоханим в життя і чую його незмінне, як поклик до праці: “Платошка, нам треба б щось новеньке написати”... Ця глибоко бентежна й задушевна пісня переповнювала кожного, хто її чув, почуттям теплоти і радощів. То була пісня його серця, його мрій, його рожевого дитинства. Всі у ті зачаровані хвилини линули серцем до отчого дому, до тієї єдиної в житті стежини, з якої простяглися шляхи в незвідане і манливе, з якої пізнавалась краса і зваба земна. Мабуть, то найвищий критерій оцінки творчості митця, коли його творіння сриймається кожним як своє, немов лише до нього звернене:

“Є в людини стежка чи дорога,

Із юнацьких, із далеких гін –

Сто разів вертає до порога

І приводить серце на поклін...”

Муз. П. Майбороди на сл. А. Малишка “Моя стежина”.

В народі пісні Платона Майбороди називають дуже простими.

І сам композитор простий у житті, завжди усміхнений для людей, для всіх доступний. Але за висловом поета Василя Симоненка, “найскладніша людина – проста”.

Саме такий Платон Майборода, Народний артист України, лауреат багатьох державних премій, в тому числі ім. Тараса Шевченка, людина з добродушними борозенками біля веселих карих очей. Андрій Малишко називав його ніжно і просто – Платоша.

Платон Іларіонович Майборода. Пісенна слава України, її безцінний національний скарб.

Пісня Майбороди – явище не модне, а цілком стале, довговічне, бо прекрасне!

Та як же її не любити?!

НАМИСТО РОСЯНЕ

Лекція-концерт на честь сучасних полтавських митців

Безпосереднє знайомство з талановитими людьми, які живуть і працюють поряд з нами, в нашому місті, ми почнемо з людини дуже скромної, привітної і спокійної вдачі, чутливої до краси.

Володимир Павлович Залевадний – не професійний музикант, не професійний художник, він будівельник, але його пісні і пісні на його тексти співають, захоплюються його пейзажами. Він і зараз працює. Мабуть, джерелом його натхнення і досі є той мальовничий невеличкий хутір Каплунівка, де він народився і провів перші роки

життя. Його навчання живопису обмежалося відвідуванням художньої студії Палацу піонерів. Опанував мистецтво пензля він самотужки, інтуїтивно. Володимир Павлович – учасник багатьох художніх виставок, в тому числі персональних, що відбулися в Диканці, трьох в Полтаві на виробничому об'єднанні “Лтава”, яке він будував і на якому працював майже тридцять років, а також у Полтавському художньому музеї. Володимир Павлович нагороджений грамотою за розвиток народної творчості на Полтавщині. Його пейзажі – це прояв любові до рідної землі, її краси.

І музиці він не вчився, але гарно співав. Солірував у хорі, коли навчався в будівельному технікумі, а потім інституті, адже він народився в дуже співучій родині. Життя було нелегким, ото й пісні були здебільшого журливі. У зрілості роздуми й почуття вилились у вірші про рідну оселю, рідний край, близьких людей. Так, Володимир Залевадний – самодіяльний поет-пісняр, його поезія зрозуміла й щира, частково автобіографічна.

Пішов я в поле квіти рвати
І пригадалося мені,
Як у дитинстві біля хати
Цвіли піони чарівні.

В саду вишневім, під горою
Старенька хата у дворі,
А біля тину, край дороги
Шептались з вітром явори.

Як тільки сонечко вставало
І усміхалося землі,
На луки гуси прилітали,
В танок пускались журавлі.

Веселка воду з Говтви брала,
Стелила травами росу,
І десь за обрієм ховала
Свою нечувану красу.

Тепер тут зоряні дороги.
Лиш поле колосом шумить.
Та тільки десь в душі тривоги
І чомусь серце так болить.

Оселі й сліду вже немає,
Посох на луках верболіз.
А я люблю тебе, мій краю,

Люблю як матінку – до сліз.

Вірші і музика Володимира Залевадного “Мальви”.

Защебетав соловейко
В лузі на калині –
Покотилась – розлилася
Луна по долині.
Покотилась – розлилася
Лугом-гаєм низько.
Пригорнулась дівчинонька
До милого близько.

Вірші і музика Володимира Залевадного “Соловей-соловушко”.

Тобі спасибі, сестра мила
Що в серці пісню розбудила
Про милий серцю рідний край.
Присядь-но рядом, заспівай
Дитинства пісню чарівну
Про соловейка, про весну,
Про сад вишневий коло хати,
Де так любила ти співати.

Отак, як ти колись співала,
Дитяче серце чарувала.
Мені й тепер та пісня сниться,
Мов чиста вранішня криниця...

І сниться хутір під горою.
Там десь, над Говтвою рікою
В садку вишневому сховався –
Він Повзиками називався...
Давно літа ті пролетіли.
Вже й ми, як бачиш, посивіли.
А чи давно ж були малі
І босі бігали в селі?
Гусей на вигоні ганяли,
Та із-за клуні виглядали,
Чи скоро красені крилаті
В Пилипа з'являться на хаті.

Ще пригадаймо: повесні
Зелені луки запашні.
Там квіти райдугою грали,
Коли з вітрами розмовляли,

Та рано-вранці, на зорі
Ішли на луки косарі
Косити трави і покоси,
Доки не спали срібні роси.
За косарями йшли дівчата
І пісня там неслась крилата.

Вірші і музика В. Залевадного “Одному тебе лишь розкажу”.

Не журися, моя мамо –
Розберусь я з парубками,
Бо я маю таку вдачу,
Що усіх їх наскрізь бачу.

Ой, матусю ж, моя нене,
Є хороший хлопець в мене –
Він, як голуб той, воркує –
Обіймає, ще й цілує.

Мені краще, мамо, знати,
Кого маю вибирати,
Бо я маю таку вдачу –
Парубків я наскрізь бачу.

Вірші В.Залевадного, музика Охріменка “Петруся я покохала”.

Пісні Володимира Залевадного звучали на конкурсі ім. М. Лисенка в музичному училищі. Це – “Мальви”, “Ой ти, вродо, вродо”, “Соловей-соловушко”, “Колоситься пшениченька”. Хорові твори Залевадного виконував народний хор “Барвінок” при виробничому об’єднанні “Лтава”, а працював з цим хором, був його художнім керівником Михайло Сергійович Савченко. Цих людей з’єднує творча дружба. Вірші Володимира Залевадного надихнули М.С. Савченка на створення багатьох пісень.

Не журися, моя мамо,
Доки сонця, доки світу,
Доки рясту, доки цвіту –
В radoшах, журбі:
Серця кращі почування,
Щирі, світлі поривання,
Душу – все тобі!

Муз. М. Савченка на слова В. Залевадного “Барвіночок”.

Михайло Сергійович Савченко – професійний музикант. Після закінчення курсів баяністів, він працював у Лохвицькому Палаці культури концертмейстером. Після виступу з Лохвицькою

капелою в Полтаві Михайла Савченка рекомендують для навчання в Полтавське музичне училище, після закінчення якого він очолює самодіяльний жіночий ансамбль в Пирятині. Вже 35 років викладає хоровий спів у Полтавській музичній школі № 3.

Все життя Савченко працює з творчими колективами – ансамблями і хорами, народними і академічними, дитячими і дорослими. Він досконало знає можливості народних інструментів, володіє грою на багатьох з них. У дитинстві захоплювався виготовленням кобз і сопілок. Учитель географії, який на уроці застав Михайла на “гарячому” – той майстрував кобзу – прогнозував, що коли Савченко виросте, то збудує “балалаєчно-трембіточний” завод. Заводу він не збудував, але став справжнім музикантом, який своєю працею пробуджує любов до пісні.

Пісня для Савченка – найулюбленіший вид мистецтва. Свої пісні він почав створювати понад десять років тому. Автор ретельно працює над кожною з них, вибирає лише ті вірші, які знаходять відгук у його душі, торкаються потаємних струн його серця і, за словами композитора, “співаються вже за третім рядком”.

Скажи мені те ніжне слово,
Що серце радісно пройма.
Зустринь мене в цю мить чудову
В саду, де забував розмай.

Скажи, скажи, щоб я не думав,
Що це почулося мені.
Щоб не було й хвилини суму
У завтрашнім щасливим дні.

Скажи, щоб знав я, що не сон це,
Скажи, я погляд твій ловлю.
Він, наче промінь у віконце
З отим немовленим “люблю”.

Вірші Олександра Богачука музика М.Савченка “Тихо падає цвіт”.

Вірші Анатолія Олексійовича Лихошвая у Савченка “співаються”, тому вже багато років вони плідно працюють. Надруковано кілька збірок пісень на слова Анатолія Лихошвая – “Пісня рідного краю”, “В садочку калина”. В останньому – “Пісні і романси” – вісімнадцять творів, шість із них – на музику М. Савченка. Пісні Савченка виконують професійні і самодіяльні колективи, солісти Полтавського театру і філармонії. Зараз ви почуєте кілька пісень Михайла Сергійовича Савченка.

В годину тиху, вечорову
У теплім шумі яворів
Твою, кохана, чую мову,
Немов би знов тебе зустрів.

Тобою лист мені шепоче,
І серце ніжність обійма,
І вже я вірити не хочу,
Що поруч все ж тебе нема.

І споминів бентежить злива, –
Я чую подих твій і сміх...
Так, я тому тепер щасливий,
Що ласку рук твоїх зберіг.

Вірші А. Лихошвая, музика М. Савченка "Спогад".

Коло скреслої річеньки
Обламаю вербиченьку...
Та лунає: "Не смій, не займай!"
Наче дзвоник в проталині
Чути слово Наталине:
"Вербоцвіт золотий не ламай".

Бачу: сяють в проталині
Очі й губи Наталині,
Мов, у дзеркалі – бачу на дні
І розквітлу вербиченьку,
І Наталчине личенько –
Це вона посміхнулась мені.

Вірші А. Лихошвая, музика М. Савченка "Зацвіла вербичка".

Вже не ждуть його. Поволі
Скорилися велінню долі.
Все рідше він приходить в сні.
Лиш мати сина жде з війни.

І кожен звук її бентежить –
До шибки чуйно припада,
Бо серце жде і очі стежать,
В віконце тихо погляда,

І хоч не прийде він ніколи,
І не озветься здалини,
А мати жде свого Миколу,
А мати сина жде з війни.

Вірші Григорія Шанька, музика Михайла Савченка “Поливала мати айстри”.

Ой, чому ти, сонце краснеє,
Все тікаєш – не прощаєшся?
Ой, чому з війни-напастоньки,
Сину, не вертаєшся?
Із біди тебе я виручу,
Птахою примчу-прилину я.
Відгукнись, моя кровиночко!
Хлопчику. Єдиний мій...

Вже не милий світ.
Знудьгувалась я.
Повернись, моя мріїно!
Зернятко моє.
Зіронько моя.
Чуєш, де ж ти є, – сину!?

Вірші Володимира Мирного, музика Михайла Савченка “Пісня матері”.

Якби не ви, мої ліси і луки,
Якби не ви, джерела поміж трав,
Я б мучився від ніжності й розлуки,
Я б від черстої спраги умирав.
Хвала життю! Хвала джерелам чистим,
Зеленим лукам, травам і лісам,

Що гомоніли наді мною листом,
Що цвіт землі давали небесам!
Що дарували голоси і тіні,
Що колисали думи і слова,
Що поруч з нами, в нас, на Україні
Душа і пісня споконвік жива!

Вірші Лесі Пилип'юк музика Михайла Савченка “Журавлик”.

Так ведеться в нашім краї здавна –
Весілля справлять восени.
Восени хати хлібами славні,
Виноградом, медом запашним.

Вірші А. Лихошвая, музика М. Савченка “Як женили козака”.

Музичною візитною карткою нашого міста стала “Пісня про Полтаву” **Олексія Івановича Чухрая** на слова Анатолія Драгоми-

рецького. Ви, звичайно, знаєте її, багато разів чули у чудовому виконанні Йосипа Кобзона.

Олексій Іванович – баяніст, емоційний і віртуозний виконавець, більше двадцяти років викладає у Полтавському музичному училищі ім. М.В. Лисенка. Ним вихована ціла плеяда молодих музикантів.

Багато уваги Олексій Іванович приділяє текстам своїх пісень, тяжіє до творів із філософським напрямом. Автори його пісень дуже різні: Василь Котляр і Борис Олійник, Сергій Єсенін і Михайло Стельмах, Борис Чіп і Леонід Вернигора, Андрій Пашко та інші. Звучать пісні О.І. Чухрая з кіноекрана, на українському радіо, республіканських і міжнародних фестивалях.

Керований ним ансамбль “Карусель” Полтавського музичного училища і обласного відділення Музичного товариства возив його пісні на канадську землю, до Болгарії, Румунії. Цього року Олексій Іванович зустрів свій ювілей новою збіркою пісень. Побажаємо їй щасливої дороги. А зараз послухайте декілька творів Олексія Івановича із збірки з поетичною назвою “Намісто росяне”, яка вийшла у 1988 році. У передмові до неї Олександр Білаш (теж наш земляк!) пише: “Я відкрив для себе...композитора-пісняра, що в своїй творчості йде від народної основи, від української пісенної криниці і, разом з тим, добре відчуває і передає в музиці ритми сучасного життя, світовідчуття сучасної людини”.

Подарую милій луки вересневі,
Де у надвечір'ї загусають мрева.
Подарую річку, вербами повиту,
В білих бережечках оксамитом шиту.
Подарую зорі проби срібляної,
Що спадають з неба, як з гори крутої.
І як дивне-диво місяць подарую,
Коником буланим він у ніч мандрує.
Ладен я коханій світ подарувати,
Щоб сіяли ніжно карі оченята,
Щоб як вільний вітер, вітер по долині,
Дух її черемховий, голос її линув.
Щоб палка усмішка серденько сліпила,
Щоб любила хмільно, вік не розлюбила.

Муз. Олексія Чухрая на сл. Бориса Чіпа “Намісто росяне”.

І кожна квітка мерехтить
По-своєму, по-своєму.
Ручай, травинка, світла віть
По-різному настроєні.

Спіралі жайворонок в'є
Під сонцем, понад бурями.
Зозуля жалю завдає
Своїм “ку-ку” зажуреним.

А що ж душа, людська душа?
Не йдїть до неї з міркою.
Вона – як вітер, що лиша
Слїди в луках вечіркових.

Її у рамки не вкладеш,
То світлу, то стривожену.
Вона – слїпучий світ без меж,
На райдугу помножений.

Її нелегко підкорить
Казками балакучими.
І кожную зможете відкрити
Лиш особливим ключиком.

Бо кожна – сяє і болить –
По-своєму, по-своєму,
Як сонце, як зелена віть,
Як рана незагоєна.

Вірші Л. Вернигори, музика О. Чухря “Полин-трава”.

Підтримує Олексій Іванович тісний зв'язок з Полтавським
музично-драматичним театром ім. М. Гоголя, пише музику до вистав.

Перша любов моя, перше кохання...
Стежечка стоптана в білій росі.
Тихе зітхання, дальнє світання,
Може, його і не бачили всі.
Там щебетала в яру криниця,
Там, у бузках, за вікном отим
Миле обличчя і досі сниться –
Мрією, спогадом, сном золотим.

*“Спомин”, вірші Василя Котляра, музика Олексія Чухря
пісня до вистави “Хлібом єдиним”.*

Друга пісня з цієї ж вистави зовсім іншого характеру, послу-
хайте її. *“Молодичка”.*

Коли сумуєш у нічну пору,
 Коли зима шибки запорошила,
 Згадай мене у веснянім вінку –
 І спогад той твої відновить сили.
 Згадаю, як нам мріялось удвох,
 Як сумували і сміялись разом.
 І як вступа самотність на поріг,
 Згадай мене – і я прийду одразу.

І де б не був ти, ти мене поклич.
 І хоч минуле нам не повернути,
 Майбутнє щастя – загадкова річ.
 Згадай мене... В житті все може бути...

Вірші Бориса Чіпа, музиканта Олексія Чухрая "Згадай".

Зміст

Ткач О.О. Виховуємо красою	3
Марченко А.І. Асоціація зацікавлених людей	7
Єфіменко О.Л. Естетичне виховання учнів на уроці образотворчого мистецтва	10
Лобач О.О. Емоціогенний потенціал музично-дидактичних ігор	13
Мироненко Н.П. Музыкально-эстетическое воспитание учащихся на уроках	22
Мироненко Н.П. Сценарий музыкальной игры "Счастливый случай" (между учащимися 7 – 8 классов)	29
Ірклієнко В.С. Народні свята у контексті української національної культури	33
Дем'янюк Н.Ю. Українська пісенна лірика у творчості В.М.Верховинця	38

Зазимко С.А. Бесіда-концерт “Наша дума, наша пісня не вмре, не загине”	43
Зазимко С.А. “Струни серця” (про виникнення та розвиток українського романсу)	55
Зазимко С.А.”Моя стежина” (концерт-бесіда, присвячена пісенній творчості видатного українського композитора, нашого земляка П.І.Майбороди).....	61
Зазимко С.А. Намисто росяне (лекція-концерт на честь сучасних полтавських митців)	69

Виховуємо красою

Збірник науково-методичних статей

Упорядкування та загальна редакція О. О. Лобач

Комп’ютерний набір і верстка О. О. Лобач

Підписано до друку 31.03.1999.

Формат 60×84 1/32. Папір друкарський.

Гарнітура *Times Nev Roman Cyr* Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 4,7

Тираж 300 прим.

Видання Полтавського державного педагогічного університету

ім. В. Г. Короленка